

Izvirni znanstveni članek Original scientific paper (1.01)
Besedilo prejeto Received: 4. 10. 2023; Sprejeto Accepted: 9. 11. 2023
UDK UDC: 27-242.4
DOI: 10.34291/Edinost/78/02/Skralovnik
© 2023 Skralovnik & Ditmajer CC BY 4.0

Samo Skralovnik in Nina Ditmajer

Ravnikar-Zupanov pozabljeni prevod Pentatevha

*Ravnikar-Zupan's forgotten
translation of the Pentateuch*

Izvleček: Prispevek odgovarja na ključna vprašanja o Ravnikar-Zupanovem prevodu Pentatevha: zakaj je ostal v rokopisu, kdaj je nastal in kdo je njegov prevajalec. Prevod je najprej umeščen v širše družbeno-kulturne razmere s predstavitvijo odnosa Katoliške cerkve do prevajanja Svetega pisma v prvi polovici 19. stoletja in osvetlitvijo delovanja državne in cerkvene cenzure. Z ovrednotenjem korespondence med člani Zoisovega kroga, ki so sodelovali pri nastanku prevoda, sta naslovljeni vprašanja avtorstva in letnice nastanka prevoda. V nasprotju z dosedanja prakso, ki prevod obravnava kot Ravnikarjev, je pokazano, da je pravilneje govoriti o Ravnikar-Zupanovem prevodu, saj je iz pisem med Kopitarjem, Zupanom in Zoisom razvidno, da Ravnikar Pentatevha ni v celoti prevedel sam. Iz pisem še sledi podatek, da je bil celoten prevod Pentatevha končan novembra 1812. V zadnjem delu članka je z analizo nekaj vrstic prvega poglavja Prve Mojzesove knjige obeh različic rokopisa pokazano, da je rokopis R1 odvisen od Japelj-Kumerdejevih prevodnih rešitev in jih večinoma v celoti ali deloma povzema, mestoma tudi Dalmatinove. Nakazano je, da v primeru rokopisa R1 prevajalca nista prevajala povsem na novo, temveč sta, podobno kot njuni sodobniki, prirejala svetopisemsko besedilo že obstoječih prevodov. Podobno, a v manjši meri in v večji odvisnosti od Dalmatina velja za rokopis R2, ki izkazuje tudi specifične jezikoslovne značilnosti, razvidne v natisnjenih Ravnikarjevih knjigah.

Ključne besede: Sveto pismo, prevajanje Svetega pisma, Matevž Ravnikar, Jakob Zupan, Pentatevh, Jernej Kopitar, Wolf (škof), Slomšek (škof), janzenizem, jezikovna analiza

Abstract: *The paper answers the key questions regarding Ravnikar-Zupan's translation of the Pentateuch: why it remained in the manuscript, when it was translated and who is its translator. The translation is first placed in the wider socio-cultural situation by presenting the attitude of the Catholic Church towards the translation of the Bible in the first half of the 19th century and shedding light on the functioning of state and church censorship. By evaluating the correspondence between the members of Zois's circle who participated in the creation of the translation, the questions of authorship and the year of creation of the translation are addressed. In contrast to the current practice, which addresses the translation as Ravnikar's, it is shown that it is more correct to speak of Ravnikar-Zupan's translation, since it is clear from the letters between Kopitar, Zupan and Zois that Ravnikar did not translate the Pentateuch himself. The letters also show that the entire translation of the Pentateuch was completed in November 1812. In the last part of the article, by analysing a few lines of the first chapter of the Genesis in both versions of the manuscript, it is shown*

that the R1 manuscript depends on Japelj-Kumerdej's translation solutions, which mostly fully or partially summarizes it, and also on Dalmatin's translations solutions. It is indicated that in the case of manuscript R1, the translators did not start from scratch, but rather, similar to their contemporaries, adapted the biblical text of already existing translations. The same applies to manuscript R2, but to a lesser extent and with a greater dependence on Dalmatin, which also exhibits specific linguistic characteristics evident in Ravnika's printed books.

Keywords: Bible, translation of the Bible, Ravnika Matevž, Zupan Jakob, Pentatevh, Kopitar Jernej, Wolf (bishop), Slomšek (bishop), Jansenism, linguistic analysis

Uvod

Rokopis Ravnika jevega oz. Ravnika-Zupanova previda Pentatevha hrani Arhiv Republike Slovenije pod signaturo *SI AS 987 Ravnika Matevž*. Različni viri navajajo, da prevod obsega 554 oštevilčenih strani rokopisa (Vogrič 2007, 22; *Biblije na Slovenskem* 1996, 174) v velikosti (približno) 24 x 20 cm.¹ Podatek glede števila strani ni točen in verjetno izvira z zadnje strani rokopisa, ki je oštevilčena z zaporedno številko 554, vendar ta ne odraža dejanskega števila strani celotnega prevoda. Zdi se, da je bilo doslej spregledano, da prevod vsebuje dve različici oz. dva različna prevoda Prve in delno tudi Druge Mojzesove knjige. Na začetku rokopisa se namreč najprej nahaja celoten prevod Prve Mojzesove knjige (strani rokopisa 1–140), sledi prevod Druge Mojzesove knjige, vendar se ta nena doma, sredi 9. vrstice 17. poglavja, zaključí na levi strani (strani rokopisa 141–191). Prvi prevod (R1) oz. prva različica prevoda obsega torej 191 strani rokopisa in zajema svetopisemsko besedilo 1 Mz 1,1–2 Mz 17,9.

Na desni strani sledi nov prevod (R2) Prve Mojzesove knjige z novim številčenjem: Prva Mojzesova knjiga obsega strani rokopisa 1–139, Druga 140–263, Tretja 264–339, Četrta 340–458 in Peta 459–554. Drugi prevod torej obsega 554 strani rokopisa in zajema besedilo celotnega Pentatevha (1 Mz 1,1–5 Mz 34,12). Celotni prevod, rokopisa R1 in R2, potemtakem obsega 745 strani in zajema golo svetopisemsko besedilo 1 Mz 1,1–2 Mz 17,9 (R1) ter 1 Mz 1,1–5 Mz 34,12 (R2) brez uvodov in razlagalnih opomb.

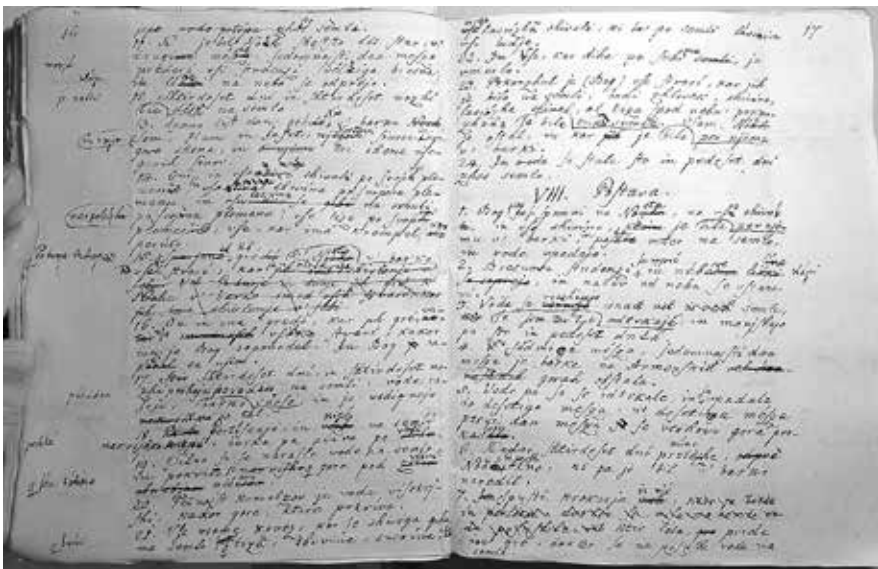
1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0262 *Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji in možnosti dialoga*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

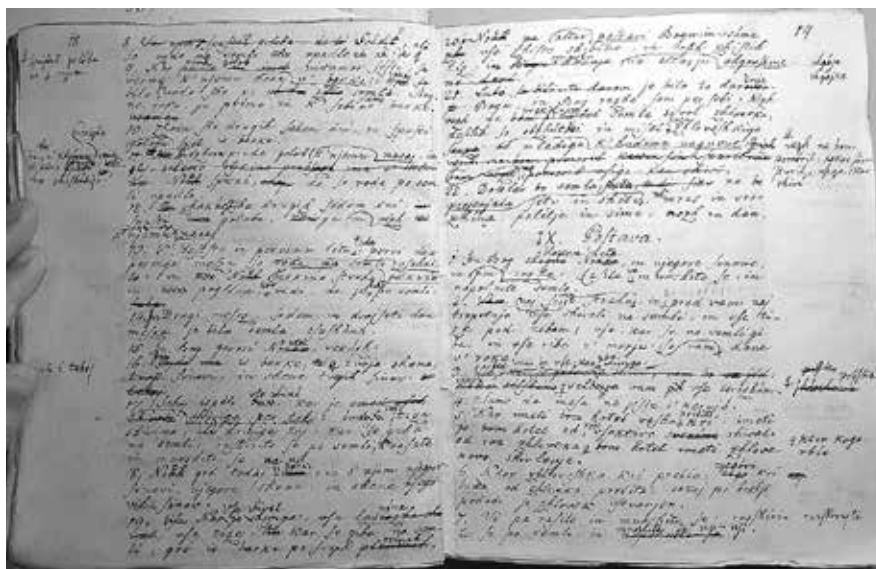
Besedilo obeh prevodov je napisano v bohoričici in vezano v eno knjigo z mehкими svetlomodrimi platnicami iz papirja. Na zgornjem delu hrbtna je papirnata nalepka z napisom »Sveto pismo prevedil M. Ravnikar I« (pisava napisa je drugačna kot pisava rokopisa). Besede blizu pregiba na lihih (levih) straneh so zaradi vezave pogosto slabo berljive.

Ker je na identičen način vezan tudi del Nove zaveze (barva ovitka, nalepka, pisava napisa), lahko sklepamo, da je bil rokopis vezan šele po Ravnikarjevi smrti, torej po letu 1845. Vogrič namreč omenja krajše pismo, priloženo prevodu Nove zaveze, ki ga je napisal Emanuel Josip Kovačič. »V pismu, napisanem v nemščini in naslovljenem na Laibacher historischen Vereine, je Kovačič zaprosil za vezavo novosvetopisemskega rokopisa, poslanega po Ravnikarjevi smrti (1845).« (Vogrič 2007, 22)

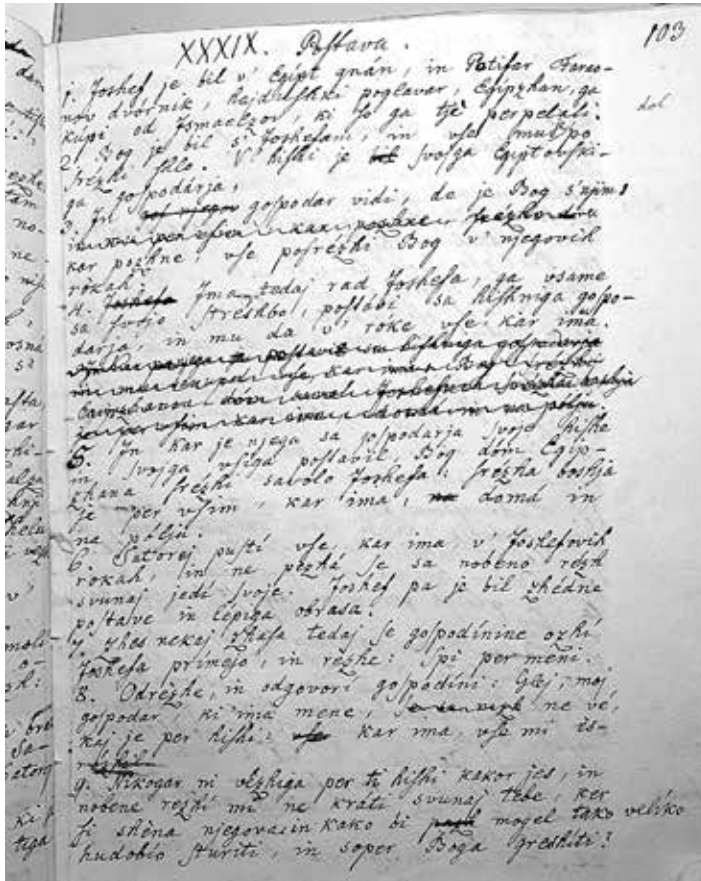
Oba prevoda predstavljata še nedokončano, torej delovno različico prevoda, o čemer pričajo številne prečrtane besede (včasih cele vrstice ali celo več vrstic) s pripisano novo prevodno rešitvijo (nad prečrtano besedo ali ob strani besedila). Pri tem velja omeniti, da ima rokopis R1 manj popravkov kot rokopis R2.

Slika 1: R1, str. 16–17 (1 Mz 12,11–13,7)

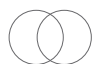

Slika 2: R1, str. 18–19 (1 Mz 13,8–14,7)

Slika 3: R1, str. 103 (1 Mz 39,1-9)

Ravnikarjev oz. Ravnikar-Zupanov prevod Pentatevha je nastal v obdobju med dvema katoliškima prevodoma Svetega pisma, Japelj-Kumerdejevim (JAP, 1784–1802) in Wolfovim (WOL, 1856–1859). Polstoletno obdobje med obema prevodoma so zaznamovali različni poskusi prevodov posameznih delov Stare in Nove zaveze. Prvi tak poskus je bil prav Ravnikarjev oz. Ravnikar-Zupanov prevod prvega sklopa Stare zaveze, Peteroknjižja oz. Pentatevha, ki ni »nikoli zagledal belega dne« (Snoj 1956–1957, 1). Da bi lahko razumeli razloge, zakaj je ta prevod, ki ga nekateri jezikoslovci označujejo kot »nedvomno odlično delo« (Snoj 1956–1957, 2), ostal v rokopisu in ni bil nikoli natisnjen, moramo razgrniti okoliščine nastanka, stanje

v Cerkvii na področju prevajanja Svetega pisma (na Slovenskem in širše) pa tudi stanje slovenskega jezika v tistem času in delovanje državnih in cerkvene cenzure ter ovrednotiti korespondenco med člani Zoisovega kroga, ki so sodelovali pri nastanku Pentatevha.

1 Odnos Katoliške cerkve do (prevajanja) Svetega pisma v prvi polovici 19. stoletja

Oba omenjena katoliška prevoda Svetega pisma v slovenski jezik, JAP in WOL, sta bila prevedena iz latinske Vulgate, slednji s prevodi opomb in uvodov iz nemškega prevoda Svetega pisma, ki ga je pripravil Joseph Franz Allioli (izšlo v letih 1830–1837). Na to so vplivale razmere v tedanji družbi in Cerkvii. V prvi polovici 19. stoletja, ko je racionalizem postavil pod vprašaj idejo, da je Bog stvarnik in presegajoč, pa tudi idejo Božjega (samo)razodetja v besedi, Svetem pismu, predvsem na nemškem in angleškem jezikovnem območju vzniknejo številne teorije o nastajanju Svetega pisma. Predvsem protestantski avtorji so v prvi polovici 19. stoletja začeli preučevati izvor in nastajanje Svetega pisma po načelih znanstvene zgodovinsko-kritične metode.² Prvi, ki je uporabil zgodovinsko-kritično metodo za razlago Svetega pisma, je bil sicer francoski duhovnik Richard Simon (1638–1712), ki je sledil nekaterim stališčem Spinoze (in drugih) in tudi sprejel podobne zaključke, npr. da Mojzes ni mogel biti edini avtor Peteroknjžja. Njegovo delo *Histoire critique de l'Ancien Testament* (1678), ki predstavlja začetke uporabe zgodovinskokritične metode in znanstvenega preučevanja Svetega pisma, je Cerkev uvrstila med prepovedane knjige.³ Katoliški prevodi v narodne jezike v 19. stoletju, npr. Alliolijev prevod in posledično tudi Wolfova izdaja Svetega pisma, znanstvenih vprašanj – npr.

2 Vplivni protestant Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768–1834), »oče nemške liberalne teologije« ali tudi »oče moderne teologije«, je trdil, da Sveto pismo ne zahteva drugih načel za interpretacijo, kot veljajo za druga (posvetna) besedila. Skupaj z drugimi racionalisti je izpostavil kot eksegetsko metodo zgodovinskooliterarno kritiko.

3 Seznam prepovedanih knjig *Index librorum prohibitorum*, izdaja papeža Leona XIII. iz leta 1897, vsebuje več del Richarda Simona. Danes je zgodovinskokritična metoda v Cerkvii sprejeta. V dokumentu Papeške biblične komisije *Interpretacija Svetega pisma v Cerkvii* iz leta 1993 tako pod naslovom *Zgodovinskokritična metoda* (med drugim) beremo: »Zgodovinskokritična metoda je nepogrešljiva za znanstveno preučevanje pomena starih besedil. Ker so Sveto pismo kot 'Božjo besedo v človeški govorici' sestavljali človeški pisci v vseh njegovih delih in v vseh njegovih virih, njegovo pravilno razumevanje uporabo te metode ne samo dovoljuje kot zakonito, temveč jo zahteva.« (27) Cerkvieni dokument v končni oceni poudari, da zgodovinskokritična metoda sama po sebi ne vključuje nobenega *a priori* predsodka (31), toda hkrati izpostavi nekatere njene omejitve (32).

o avtorstvu Pentatevha, drugega dela Izaijeve knjige ipd. – v svojih uvodih in opombah ne obravnavajo (Pekljaj 1994, 139), saj naj bi spodbujala cerkveno avtoriteto. Ključno vprašanje v takratnem katoliškem okolju je bilo, kakšno Sveto pismo je dovoljeno brati (oz. komu je dovoljeno brati Sveto pismo).

Papež Klemen XI. je leta 1713 v buli *Unigenitus* obsodil prepričanje Pasquiera Quesnela (1634–1719), da je Sveto pismo za vse, da je nujno in potrebno, da vsi verniki berejo Sveto pismo. Leta 1794 je papež Pij VI. (1717–1799) potrdil to obsodbo, ko je med sklepi pistojske sinode (1786) obsodil tudi tistega, ki spodbuja laično branje Svetega pisma. Pij VII. (1742–1823) je obsodil tudi delovanje tako imenovanih svetopisemskih družb, ki so delovale v nasprotju s predstavljenim stališčem cerkvenega učiteljstva. »Najbolj znana med njimi je Britanska in inozemska svetopisemska družba, ki so jo ustanovili 1804. Ta protestantska pobuda je pripravljala bolj ali manj dobre prevode v narodne jezike in jih širila med kristjane različnih veroizpovedi. Pri tem so mislili, da bo božja beseda najbolj neovirano opravljala svoje delo, če bodo bralci imeli v rokah golo svetopisemsko besedilo, torej brez uvodov in opomb.« (Pekljaj 1994, 139) V nasprotju s takšnim prepričanjem je cerkveno učiteljstvo poudarjalo pomen Vulgate in dopuščalo le uradno odobrene katoliške prevode Svetega pisma, opremljene z opombami cerkvenih očetov in drugih katoliških učiteljev. Vzorčen primer takšnega prevoda v narodnem jeziku predstavlja nemški prevod Svetega pisma, ki ga je iz Vulgate prevedel ter opremil z uvodi in opombami že omenjeni Allioli, potrdila pa sta ga najprej Pij VII. in nato še Gregor XVI. (1765–1846).

Če se vrnemo k omenjenima prvima slovenskima katoliškima prevodoma Svetega pisma, opazimo, da je JAP sicer preveden iz Vulgate, toda brez zahtevanega katoliškega komentarja. Opomb ima na splošno zelo malo in te se večinoma nanašajo na primerjavo težjih mest z grškim izvirnikom. Nobena opomba ni vsebinska. (Večko 2011, 230) V nasprotju z Japelj-Kumerdejevim prevodom pa je Wolfov prevod, ki je prav tako preveden iz Vulgate, opremljen z dobesednimi prevodi opomb in uvodov iz Alliolijevega nemškega prevoda Svetega pisma. V predgovoru k prveemu zvezku, tj. k Pentatevhu, sam škof Wolf razodeva svoje prepričanje, ki se sklada z uradnim katoliškim stališčem. V duhu Tridentinskega koncila podčrta ustno izročilo, tj. cerkveni nauk, in ga kot katoliško reakcijo

na temeljno načelo protestantske reformacije (*sola Scriptura*) postavi na prvo mesto pred pisnim izročilom, Svetim pismom. Poudarja, da so prevodi v narodne jezike dovoljeni in koristni, le če nastajajo pod okriljem Cerkve in če jih verniku v tem okolju tudi berejo:

Prederznili so se namreč prestavljati sveto pismo ljudje, ki niso imeli potrebne učenosti, ali so bili celo od duha napuha prevzeti in s kvasam kriviga uka omešeni. Take prestave so bile tedaj polne pomot in niso podajale hrepenečim sercam resnice po svetim Duhu poterjene. Verni so bili ž njimi zapeljani, in, kar je bilo nar huje, od žive besede ustniga uka odvracevani. Bati se je bilo, da bi se vez edinosti v veri in ljubezni ne raztergala. Cerkev tudi še zdaj prepoveduje prestave, ki jih v mnogoterih jezicah po svetu trosijo tako imenovane svetopisemske družbe, ker so jih naredili nekatoličani, in ker nobeniga poroštva nimajo, da se beseda Božja čista in nepokvarjena v njih najde. (X)

Iz tega namena (Cerkev) terja in zapoveduje, de naj se verni poslužujejo le taciuh prestav v domačim jeziku, ki jih je cerkvena oblast poterdila, in zlasti, kterim je pridjano potrebno razlaganje iz svetih oćakov in družih veljavnih katoliških ućenikov, in de naj berejo po nasvetu svojih duhovnih pastirjev in naj ravnajo svoj razum svetiga pisma po živi besedi cerkveniga uka. (XI)

Škof zato v nadaljevanju poudari, da je Cerkev vedno razlagala Sveto pismo in ga s »potrebno previdnostjo in z nasveti daje tudi v branje v prevodih, ki imajo cerkveno jamstvo in so opremljeni s primernimi opombami« (Peklaj 1994, 142). Zgovorno je, da škof Wolf predstavitev zgodovine prevajanja na Slovenskem (XI–XV) začne z JAP in torej načrtno izpušča Dalmatinov prevod, ki je bil protestantski. Prav tako niti z besedo ne omenja Ravnikarjevega prevajalskega dela oz. prevajalske skupine, temveč nadaljuje z delom Andreja Gollmayerja, ki je na pobudo škofa Wolfa začel pregledovati in popravljati Japelj-Kumerdejevo Novo zavezo (prvi del Nove zaveze je izšel 1834). Zatem že začne poročati o delu Jurija Volca in njegovih sodelavcev pri pripravi Wolfove izdaje, pri tem pa jasno izpostavi, da so se pri prevodu Pentatevha, pa tudi pri nekaterih drugih starozaveznih knjigah, naslonili na Javornikov prevod (več v nadaljevanju): »Nato (po tisku obeh zvezkov Nove zaveze) se je precej pripravljalo za natis sveto pismo

stariga zakona, in sicer na podlagi slovenske prestave učeniga O. Placida Javornika petere Mojzesove in Jozuetove bukve, pa perve in druge bukve Kraljev ...« (XIV–XV) Dotakne se tudi Alliolijevih uvodov in opomb, o katerih meni, da so pripravljene popolnoma v duhu cerkvenih navodil, a kljub temu mestoma za preproste ljudi pretežavni (Pekljaj 1994, 143), in zapiše:

Marsiktero razlaganje je za preproste ljudi, se vé de, previsoko; ali za nje se sveto pismo sploh ne daje na svitlo, ampak za duhovne, kateri ne utegnejo ali prilike nimajo dolziga učeniga razlaganja prebirati, in pa za take neduhovne, kateri so v katoliški veri toliko izurjeni, da je branje svetiga pisma njim dušam v prid. (XV)

Izobraženi laiki, neduhovni, naj imajo »katoliški uk vedno pred očmi« in naj pred branjem in po branju Svetega pisma molijo. Zapisano z jasnostjo kaže na veliko skrb, prisotno v Cerкви v prvi polovici 19. stoletja, za »pravilen« pristop k prevajanju in razlaganju Svetega pisma (Pekljaj 1994, 143).⁴

Do podobnih ugotovitev pridemo ob preučevanju aktivnosti Wolfovega sodobnika, škofa Antona Martina Slomška; v mislih imamo predvsem njegovo idejo za nov prevod Svetega pisma, časovno sovpadajoče, a neodvisno od Wolfove pobude. Slomšek, ki je »z izredno zavzetostjo in pobožnostjo že od mladosti, zlasti pa še kot bogoslovec in duhovnik, prebiral in študiral Sveto pismo, kar dokazujejo njegove številne navedbe v pridigah in drugih delih«, je že kot nadžupnik v Vuzenici premišljeval o pripravi nove izdaje Svetega pisma v slovenskem jeziku (Ožinger 1994, 174). Kot prelomnico lahko štejemo pismo, ki ga je Slomšku 14. 7. 1845 poslal duhovnik Mihael Stojan, dolgoletni prijatelj. V pismu med drugim preberemo:

Že dolgo mi gre misl po glavi, kak bi bilo pomagati, de bi tudi mi Slovenci Sveto pismo v maternim jeziki imeli, ki bi se vsakomu (odrašenu) smelo v roke dati in de bi ga tudi mi duhovni

4 V predgovoru k prvemu zvezku, tj. k Pentatevhu, škof Wolf še pojasnjuje, da je prevod »skoro od besede do besede« prirejen po latinski Vulgati, »kakor sveti tridentinski zbor priporočuje« (XV). Če se hebrejsko ali grško besedilo na kakem mestu razlikuje od Vulgate, je to označeno pod črto. »Prevajalci so se torej držali Vulgate, kar je bilo za tiste čase mnogo boljše, kot če bi prevajali po izvirnem besedilu. Za klementinsko Vulgato so imeli pri rokah dobre, od Cerkvne potrjene izdaje, medtem ko za hebrejsko in grško besedilo takih izdaj še ni bilo. Naj bi prevajali po katerikoli izdaji, v vsakem primeru bi se od izvirnega besedila bolj oddaljili, kot če so prevajali po Vulgati.« (Snoj 1956–1957, 12)

za svojo rabo imeli. Saj si se gotovo tudi večkrat prepričal, kako težko večkrat zreke sv. pisma za pridige obračamo, ker jih po celi njih zastopnosti ino duhu vselej posloveniti ne moremo. Tudi se naše besede ne zlegajo, ker eden pridigar ravno tisti tekst tako, drugi zopet drugač v pridigi izgovori, kar lahko ljudi moti. Ena izdaja, kakor Ti je dobro znano, Japeljnova, se že težko kje najde in večkrat sim že želel, da bi je nikjer več najti ne bilo, ker ni izpelana, kakor cerkev želi in kakor je samo dobro, namreč s potrebnim razlaganjem. Japelново sv. pismo je že marsikateremu preprostemu kmetu bilo v pogubo. Jaz sim poznal eniga, ki ga je Japelново sv. pismo tako iznorelo, da se je za pobožnega štel, desi je ravno svojo pravo ženo odvrigel, ino z vlačugo živel: je pridno v cerkev hodil, hotel pogosto za maše dajati itd., on pa ne slišati, de mora vlačugi slovo dati, ker se je s pobožnimi patriarhi izgovarjal. Alioli pa takih premot prevarje. Mislil sim torej, ko bi nas prečast(iti) gospod Anton na to napelali, da bi se nas veliko Aliioleta prijelo ... (Ožinger 1994, 174-175)

V pismu beremo jasno sodbo, da JAP, ki sicer velja kot prvi katoliški prevod, ni primeren, ker nima »potrebnega razlaganja«, tj. jamstva Cerkve, in je zato marsikomu v pogubo. Primer kmeta, ki je odslovil ženo in živel z vlačugo, sklicujoč se na očake, je več kot nazoren. Takšne težave lahko preprečijo le Alliolijeve avtorizirane razlage, opombe in uvodi. Slomšek je Mihaelu Stojanu odgovoril 8. 10. 1945 z besedami: »Izdaja Svetega pisma po Allioliju bi bila zelo zaželjena. Pater Placid Javornik je o tem z menoj že govoril. Ta načrt moramo pustiti dozorevati in ga ob svojem času uresničiti, ako nam Bog da svojo milost.« (Ožinger 1994, 176) Slomšek Mihaelu Stojanu svoje načrte o prevodu Svetega pisma po Allioliju omenja v treh pismih, 3. 10. 1845, 3. 11. 1845 in 9. 4. 1946 (k zadnjemu je priložil seznam predvidenih prevajalcev). V drugem pismu čez mesec dni Slomšek Stojanu že lahko sporoči: »V skladu z Vašim predlogom smo se pogovarjali o izdaji Svetega pisma po Allioliju in smo sklenili, da ga izdamo.« (Ožinger 1994, 177) Slomšek je sprva prevajanje Svetega pisma prepustil patru Placidu Javorniku, o katerem je vedel, da ga pravzaprav že prevaja v slovenščino,

in sicer na podlagi Alliolija⁵ (in tudi na podlagi hebrejskega izvirnika) (Ožinger 1994, 175). Javornik je svoj pogled na prevajanje Svetega pisma razgrnil v pismu prednaročnikom 16. 10. 1847, v katerem (med drugim) beremo:

Med vsemi dosihmal na svitlo danimi bukvami se pa še vedno ene in sicer nar bolj potrebne pri nas pogrešajo, ktere sicer imamo, vendar ne v taki besedi in opravi, de bi bile današnjimu izobraženju slovenskiga jezika in povzdigi družih učenosti in znanstev primerjene. Za sveto pismo namreč se je pri nas še silo malo, ali saj veliko manj, kakor bi se imelo, zgodilo. Zakaj večidel vsi izobraženi narodi imajo te svete bukve ne le v svoj jezik prestavljene, ampak tudi na tanjko, obširno in učeno razložene; – pri nas pa se razun gole prestave za to imenitno, potrebno in sveto reč, ki je steber vsih keršanskih učenosti in nar važniši obstojni del duhovskiga ali cerkveniga slovstva, še ni kej storilo. (Ožinger 1994, 175)

Javornikovo prepričanje, da »gola prestava«, tj. sam prevod, ne zadostuje, temveč da mora biti prevod tudi obširno in učeno razložen, je njegovo prevajanje upočasnilo do te mere – Javornik je svojemu prevodu dodal obširne in učene opombe, ki so presegle Alliolijeve – da je Slomšek začel iskati nove sodelavce, saj ni več računal izključno na Javornika. To namero je neposredno izrazil v pismu, naslovljenem na že omenjenega Mihaela Stojana: »P. Javornik je sicer začel, toda za celotno izdajo Svetega pisma ne daje nobenega izgleda. Potrebno bo, da se o svoječasnem načrtu znova pogovorimo, ko bo izšla prva Javornikova knjiga.« (Ožinger 1994, 177)⁶ Slomšek je leta 1847 v *Novicah* ocenil Javornikov prevod Prve Mojzesove knjige in v skladu s splošnim cerkvenih prepričanjem poleg prevoda posebej pohvalil še »čedno, ne le učeno, temveč tudi lahko umevno« Javornikovo razlago, ki vsebuje nauk cerkvenih očetov in Cerkve: »Toliko obširniše, na dolgo in široko, visoko in globoko nam pa stave svetega pisma razlagajo. Ni skoraj imenitne skrivne besede, ki bi nam je ne

5 Dokaz, da je Javornik opombe pripravil po Allioliju, je npr. tudi pismo Slomšku z dne 14. 12. 1854. Javornik Slomšku pošilja prevod in opombe po Allioliju za knjigo Sodnikov in Rutino knjigo (Ožinger 1994, 176).

6 Za celoten seznam prevajalcev in razdelitev svetopisemskih knjig po prevajalcih gl. Ožinger 1994, 178–179. Slomšek je glede na hitrost Javornikovega dela predvidel, da bo prevedel »le« Peteroknjžje, Joz, Sod, Rut, 1 Sam, 2 Sam, 1 Kr in 2 Kr.

razložili, pa tudi ne misli, od katere bi nam ne povedali, kaj in kako velja. Razjasnjujejo nam skrivne besede sv. pisma, povejo misli svetih cirkenih očakov, pa tudi oživljajo nauka sveto moč, ki bravca povzdigne k toliko mogočnemu, toliko dobrotljivemu Stvarniku ...» (Snoj 1956–1957, 15–16)

Slomškova pobuda za izdajo novega prevoda Svetega pisma preko Mohorjeve družbe ni bila realizirana zaradi različnih razlogov, predvsem zaradi istočasnih načrtov ljubljanskega škofa Wolfa. »Ljubljanska napoved in vztrajanje Mohorjeve pri svojem projektu sta izzvala krizo, ker sta se obetali dve hkratni vzporedni in tudi konkurenčni izdaji Svetega pisma v majhnem slovenskem prostoru.« (Ožinger 1994, 180) Zgovorna je izjava Mateja Ravnikarja, zapisana v pismu Slomšku dne 14. 6. 1855: »Se ve, da je izdaja Svetega pisma vse hvala vredna i nam k veselju, li škoda! da so si jo Krajnci še li od družih zbudjeni zmislili, in da tako z njoj zdaj tudi družim napotje delajo.« (Ožinger 1994, 181) Slomšek in Wolf sta si glede tega vprašanja izmenjala številna pisma. Končno se je Slomšek odločil, da odstopi in prepusti pobudo Wolfu.⁷ Wolf Slomšku v pismu z dne 21. 6. 1855 pojasnjuje ozadje svojih načrtov in v znamenje iskrenih namenov ponudi odkup Javornikovih prevodov in opomb: »V dokaz, da želim Vaši milosti kolikor mogoče ustreči, izjavljam, da sem pripravljen že gotove rokopise p. Placida, to je vse do 4. knjige kraljev, odkupiti ... seveda pa mora p. Placid pristati na to, da bodo revizorji prevoda Svetega pisma lahko vnesli svoje popravke.« (Ožinger 1994, 182) Tako dosežejo nekakšno »poravnavo« (Snoj 1956–1957, 9.16–17op21). Za nas je pomembno še Wolfovo pismo z dne 29. 11. 1855, ki predstavlja odziv na Javornikove prevode, ki mu jih je Slomšek poslal 2. 11. 1855:

Ko sem rokopise samo bežno pregledal, moram pripomniti, da sem ugotovil: Da številke opomb niso vnesene v besedilo na določeno mesto, da so bile opombe, ki jih ima Allioli pod različnimi številkami, združene pod eno opombo, da uvodi v knjigo in tudi razlaga besedila niso dobesečni prevod Alliolijevega besedila [...] Ker se tukajšnji revizorji ne bodo mogli zaradi prevelike zaposlitve ukvarjati s temi popravki in ker je navada, da mora biti rokopis,

7 Slomšek je kasneje Wolfovo Sveto pismo pohvalil v pismu dr. Janezu Bleiweisu 25. 2. 1857: »Tudi Sveto pismo je čedno, izvrstno delo, in mi toliko dopade, de mi ni žal, de smo to izdajo Krajncem prepustili; prepričan sim, de bi ne bili premogli kaj takega tako čedno dovršiti.« (Ožinger 1994, 184)

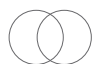

ki se honorira, korektno pripravljeno predložen [...] in ker je bilo sklenjeno, da se mora prevod opraviti natančno po Allioliju tako svetopisemsko besedilo, kakor tudi razlaga, kar vse je že odobreno od Svetega sedeža, zato so revizorji te rokopise zavrnil in s posebnim pismom g. Javorniku vrnil, naj jih sam popravi ... (Ožinger 1994, 183)⁸

Javornikovi prevodi so bili torej zavrnjeni oz. vrnjeni v popraviljanje, ker spremljajoče opombe niso sledile Alliolijevemu številčenju in ker »niso dobesedni prevod Alliolijevega besedila«. Edini sprejemljiv kriterij je, da mora biti prevod pripravljen »natančno po Allioliju tako svetopisemsko besedilo, kakor tudi razlaga, kar vse je že odobreno od Svetega sedeža«. Snop potrjuje, da so v Wolfovi izdaji »opombe pod črto dobesedno prevedene«, le izjemoma so prevajalci »kaj spremenili ali okrajšali« (1956–1957, 13).

Z vpogledom v razmere v Cerkvi (na Slovenskem) v prvi polovici 19. stoletja, tako na ravni osebnih korespondenc kot uradnih dokumentov, lahko odgovorimo na vprašanje, zastavljeno na začetku poglavja, namreč kakšen naj bo prevod Svetega pisma v narodni jezik. Iz vseh predstavljenih virov – Wolfovega predgovora k prvemu zvezku prevoda Svetega pisma, osebnih pisem, ki sta si jih izmenjala škof Slomšek in Mihael Stojan, Javornikovega pisma prednaročnikom, osebne korespondence med Wolfom in Slomškom – veje isto prepričanje, ki je bilo hkrati uradno stališče Cerkve. To temelji na tridentinskem koncilu, ki na prvo mesto, pred pisnim izročilom, Svetim pismom, postavlja ustno izročilo, tj. učenje Cerkve. To pomeni, da morajo prevodi imeti »cerkveno jamstvo«, kot se izrazi Wolf, kar pomeni predvsem, da morajo biti prevedeni po Vulgati, uradnem katoliškem Svetem pismu, ter dodatno, da morajo biti opremljeni s primernimi vsebinskimi opombami in razlagami. V tem smislu je nazorno tudi mnenje Mihaela Stojana v pismu škofu Slomšku, ki ne odraža le njegovega osebne stališča, namreč, da izdaja Svetega pisma – v mislih ima JAP – brez opomb in razlag prevoda »ni izpelana, kakor cerkev želi in kakor je samo dobro, namreč s potrebnim razlaganjem«. Podobno nazoren je Javornik,

8 V zapiskih škofa Wolfa so ohranjeni nekateri podatki glede stroškov prevajanja in pregledovanja prevodov in komentarjev ter opomb. »Glede honorarjev je škof določil, da se izplača prevajalcem in pregledniku od pole po 8 do 12 gld.; čim boljši prevod, tem višji naj bi bil honorar. Višina honorarja za preglednika se je ravnala po delu, ki ga je imel s pregledovanjem.« (Snop 1956–1957, 17op29)

ki ugotavlja, da se pri nas »razun gole prestave [...] še ni kej storilo«, tudi on ima v mislih Japelj-Kumerdejev »goli« prevod. Vsi omenjeni torej jasno poudarjajo, da »gola prestava«, tj. sam prevod, ne zadostuje. Sam prevod je preprostim in neizobraženim vernikom »v pogubo«, kot zapiše Stojan, oz. je »poln pomot«, ki »niso podajale hrepenečim sercam resnice po svetim Duhu poterjene«, kot se izrazi Wolf. Prevod iz Vulgate mora zato spremljati dobesečni – od besede do besede, od opombe do opombe – prevod uvodov in opomb iz nemškega prevoda Svetega pisma, ki ga je pripravil Joseph Franz Allioli, potrdila pa sta ga papeža Pij VII. in Gregor XVI., in sicer kljub dejstvu, da te opombe (še) ne vključujejo znanstvenega metodološkega pristopa pri raziskovanju in razlaganju njenega besedila.⁹ »To dejstvo, potrdilo svete Stolice v času, ko se je sv. pismo za katoličane še redko prevajalo in ne po izvirnem besedilu, za katerega ni bilo kritičnih izdaj, nam pojasnjuje, zakaj se je škofu Wolfu in že pred njim škofu Slomšku zdela najbolj varna pot, pri novi slovenski izdaji nasloniti se na nemškega Alliolija.« (Snoj 1956–1957, 13)

Zaradi navedenih razlogov je že Japelj, glavni avtor prvega uradnega katoliškega prevoda, doživljal nasprotovanja, ki so bila (po njegovem mnenju) teološke narave, v njegovem prevodu so namreč mnogi prepoznavali protestantske in predvsem janzenistične zamisli.¹⁰ Ker je bil njegov prevod brez vsebinskih opomb, je bil v bistvu janzenističen (Peklaj 1994, 140). Japelj je tako za pomoč prosil duhovnika Janeza Debevca (1758–1821), ki je za prvi del prevoda pripravil predgovor *Govorjenje od branja S. Pisma*¹¹ – nekakšno apologijo – in se pri tem naslanjal na dela janzenističnega teologa Arnaulda, zlasti na spis *De la lecture de l'Écriture Sainte*.

9 To načelo ni postalo samoumevno niti v naslednjem stoletju. Leta 1953 je izšel pomemben papeški dokument, *Divino Afflante Spiritu*, ki (med drugimi dokumenti) predstavlja večji premik na področju uradnega odnosa Katoliške cerkve do Svetega pisma. Dokument je bil objavljen kmalu po sporu, ki je potekal v Italiji, proti znanstvenemu preučevanju Svetega pisma. Tam je bila celo razširjena knjižica, ki je svarila pred tem, kar je opisovala kot hudo grožnjo za Cerkev: kritičnoznanstveni postopek v preučevanju in interpretaciji Svetega pisma. (Skralovnik 2019, 54–55).

10 Gl. njegov uvod k Stari zavezi (*Ad Lectorem*, 5): »Sed proh dolor! Quis credet auditui nostro? Immensus fere hic labor suos habet adversarios, qui publice in versiones hanc Veteris testamenti non minus, quam in illam Novae Legis debachantur, non quod suo eam merito destitutam credant, sed quos Religionis abscondita prophanis nunc oculis patere, & viam pestiferis erroribus per illam reculusam arbitrentur ...«

11 *Govorjenje od branja S. Pisma*, Svetu pismu stariga testameta, Labaci 1791, 37 strani – neoštevilčene.

Ko še ni bilo rešeno vprašanje, ali je dovoljeno in ali je koristno vsakomur brati Sveto pismo, Debevec v svojem uvodu na branje Svetega pisma gleda kot na najmočnejši vir spoznavanja Boga in temeljnega človekovega poslanstva. Branje pri preprostem ljudstvu mu ne vzbuja pomislekov zaradi njihovega neumevanja ali napačnega umevanja – saj med drugim računa tudi na pouk s strani duhovnikov. Prav možnost, da preprosto ljudstvo bere Sveto pismo, mu predstavljala odlično pot k njihovemu nebeškemu cilju, hkrati pa dostop h globlji izobrazbi. (Večko 2011, 231)¹²

Tovrstno zaupanje v zmožnost preprostega vernika, da ob primerni duhovni drži dojame sporočilo Svetega pisma, je bilo značilno za duha razsvetljenstva, v katerem je škof Herberstein izvajal prenovo svoje škofije. To ponazarjajo Herbersteinove lastne besede v odloku, objavljenem 14. 11. 1781, kjer zapiše, da se strinja z latinsko Vulgato, »kolikor to dopušča kranjsko narečje«, torej z določenim pridržkom, razlagalne opombe pa zavrača, ker da so »deloma nepotrebne, deloma brez pomena ali pa povzete iz nezanesljivih razlagavcev sv. pisma« (Gruden 1916b, 96). Ni torej nenavadno, da je tako zastavljen Japelj-Kumerdejev prevod, ki ga je naročil omenjeni škof, vzbujal sume o protestantskem in janzenističnem vplivu. Nasprotovanje temu duhu preнове (takrat že pokojnega) škofa Herbersteina (1719–1787), čigar sad je bil tudi JAP, je končno privedlo do tega, da je Japelj leta 1796 lahko izdal le prvi del Stare zaveze, Pentatevh, ostale knjige pa so kasneje prevedli in izdali Anton Traven, Janez Debevec, Jožef Rihar in Jožef Škrinjar. (Večko 2011, 237)

Janez Gruden (1916b, 101) jasno izpostavi, da Japlju, Kumerdeju in ostalim prevajalcem ni mogoče ničesar očitati glede samega prevoda, saj se prevajalci »niso prav nič oddaljili od latinske Vulgate oziroma grškega teksta«, toda prevod ni vseboval potrebnih razlag:

Kako pa sta duhovščina in ljudstvo sprejela novi prevod sv. pisma (JAP, op. a.)? Gotovo je, da mu glede na pravovernost ni bilo

12 »Razlago zasnuje tako, da najprej utemelji, da ima preprosto ljudstvo ('deželski ljudje') pravico brati Sveto pismo. Nato navaja dvanajst ugovorov proti branju Svetega pisma preprostim, neizobraženim ljudem, ter sproti zavrača vsak ugovor. Nazadnje poda sedem pravil za koristno branje Svetega pisma. Da imajo preprosti ljudje pravico brati Sveto pismo, v stilu teoloških razprav utemeljuje iz Svetega pisma in iz cerkvenih očetov.« (Večko 2011, 232)

mogoče ničesar očitati. Prelagatelji tudi sami večkrat povdarjajo, da se niso prav nič oddaljili od latinske Vulgate oziroma grškega teksta (tutu in omnino lectorem reddimus, nil nisi orthodoxum ac summe authenticum in utroque textu prodiisse). Vendar se nov prevod v tem ni strinjal s cerkvenimi predpisi, da je izšel brez razlagavnih opomb in dostavkov.

JAP so zato mnogi šteli za janzenističnega. Pohlin v svoji »kranjski bibliografiji« *Bibliotheca Carnioliae* omeni JAP, a tudi tragično usodo svojega prevoda, pripravljenega »po cerkvenih predpisih«, tj. z razlago. Ljubljanski škof Herberstein (ta je bil znan po janzenistični drži) mu je leta 1781 zavrnil izdajo, ki jo je sicer leta 1778 že dovolila dunajska cenzura (Kraševac 2013, 141). Ob omembi prevoda redovnega brata Ksaverija Vorenza, še enega prevoda, ki ni bil natisnjen, pa je Pohlin še bridko pristavil: »Niste sebi gnjezda spletali, janzenisti so se vanj vsedli.« (Gruden 1916b, 100)

Končno se tako lahko dotaknemo še vprašanja, zakaj je Ravnikarjev oz. Ravnikar-Zupanov prevod Svetega pisma, ki je bil preveden iz izvornih jezikov in brez opomb, ostal v rokopisu in ni bil nikoli natisnjen. Josip Gruden, ki prepozna Ravnikarja kot pripadnika janzenistične struje, »postavlja pristop do svetega pisma v kontekst spopadov med različnimi strujami znotraj slovenskega katoliškega gibanja, v tem primeru med janzenisti in njihovimi nasprotniki. Pri tem poudarja, da ni šlo le za politično-verske boje, ampak tudi za različno pojmovanje pomena svetega pisma. Janzenisti so želeli, da bi postalo sveto pismo prava ljudska knjiga, kar je prišlo do izraza že v Japelj-Kumerdejevem prevodu svetega pisma ... Ena glavnih značilnosti Japelj-Kumerdejevega prevoda je bila, da je bil napisan brez obširnih opomb in razlag, kar se je skladalo z janzenistično doktrino.« (Vogrič 2007, 24; Gruden 1916b, 97) Razgrnjene okoliščine po Grudnovem mnenju jasno pričajo, »da so posegli v to literarno vprašanje tedanji versko politični boji«.

Kot smo že jasno pokazali, se opisani janzenistični pristop do prevajanja in branja Svetega pisma ni ujemal z uradnim stališčem Cerkev. »Ta namreč ni podpirala kakršnegakoli prevoda v narodne jezike, ampak se je držala točno določenih standardov. To je zlasti prišlo do izraza v začetku 19. stoletja, ko je cerkev reagirala na delovanje t. i. svetopisemskih družb (še posebej britanske in inozemske, sicer protestantske usmeritve), ki so med kristjani različnih veroizpovedi širile prevode v narodne jezike.«

(Vogrič 2007, 24) Dodatno »slovenski janzenisti z Ravnikarjem na čelu niso opuščali le opomb in razlag, ampak so prevajali iz izvirnika (in ne torej iz Vulgate): staro zavezo iz hebrejščine, novo pa iz grščine. Izhajali so iz izvirnih jezikov, ker so zagovarjali načelo, da se vsak nadaljnji prevod nujno nekoliko oddalji od originala.« (Vogrič 2007, 24) Z mislijo na predstavljen odnos Katoliške cerkve do (prevajanja) Svetega pisma v prvi polovici 19. stoletja se zdi, da se lahko strinjamo z Vogričevo oceno, da je Ravnikarjev oz. Ravnikar-Zupanov prevod nastal »ob nepravem času, saj je prav takrat cerkev – kot smo videli – poostrila kriterije« (24).

2 Cenzura verskih del na Kranjskem

Vogričevo oceno o »nepravem času« lahko razširimo tudi na civilno oblast. Ravnikar-Zupanov prevod Pentatevha je nastal v času Ilirskih provinc. Tamkajšnja oblast je bila naklonjena delom, napisanim v slovenskem (oz. kranjskem) jeziku. Generalni cenzor Bartolomeo Benincasa, ki je v Ljubljano prispel junija 1810, se je večinoma ukvarjal z gledališkimi predstavami in uradnim časopisom, k prepovedi kakšnega dela pa je le redko pripomogel. Tudi Valentin Vodnik je 11. junija 1813 dobil dovoljenje za natis svojega slovarja (*Deutsch-Windisch-Lateinisches Wörterbuch*), ki mu ga je na podlagi pozitivne ocene generalnega nadzornika šolstva Rafaela Zellija podelil intendant Kranjske (Bouchard 2023, 103.109–110), ki je nadziral delo državne uprave in nižjih instanc (Šumrada 2004, 9). Zelli je bil prav tako del Zoisovega kroga in naklonjen slovenskim knjigam (Pivec-Stele 2013). Ravnikar-Zupanov prevod Pentatevha je bil končan ravno v času francoskih Ilirskih provinc, in sicer ob koncu leta 1812, ko je bil cenzor verskih knjig stolni dekan Jurij Zupan.¹³ Slednji je bil Jakobov stric in podpornik ter sodelavec novega prevoda Svetega pisma, zato je težko verjeti, da bi oviral izid dela, če bi ga Ravnikar predložil v cenzuro. Tisk dela bi tako rekoč lahko preprečil le lokalni škof. Zadnjo vest o prevodu zasledimo ob propadu Ilirskih provinc oktobra 1813, kar bi morebiti lahko zapečatilo njegovo usodo.

13 Znano je, da se je kot cenzor zaradi germanizmov in protijanzenističnih poudarkov leta 1813 negativno opredelil do pridig franciškana Paškala Škerbinca, vendar je tedanji škof Anton Kavčič podal pozitivno mnenje o besedilu in Zupan se je moral ukloniti (Kidrič 1930, 220). Zaradi pritiskov Zoisovega kroga pa je Škerbinc svoje pridige moral vendarle predelati in jih predložiti Zupanu v cenzuro (Vidmar 2023, 75).

Po propadu Ilirskih provinc je Kranjska ponovno postala del Avstrijskega cesarstva. Ponovno se je vzpostavil oster cenzurni sistem, ki je bil eden najostrejših v Evropi (Pastar 2015). Avstrijska cenzura se je na Kranjskem ponovno formalno vzpostavila junija 1814, za knjižnega revizorja pa je bil določen Jurij Paušek (Kidrič 1978, 184). Avtor je cenzurnemu uradu moral predložiti dva primerka rokopisa, ki sta bila nato poslana dvema cenzorjema, ob morebitnem razlikovanju v oceni se je vključil še tretji cenzor. Za teološke spise so bili zadolženi lokalni škofi, za šolske rokopise pa dvorna študijska komisija (Olechowski 2004, 165–172; Pastar 2015, 47). Gruden (1916, 103) poroča, da takratni škof Anton Kavčič (1743–1814) prevajanja novega Svetega pisma ni oviral, Kopitar v pismu Dobrovškemu 27. 10. 1811 celo zapiše, da se škof in ordinariat strinjata s prevajanjem: »Supan und Raunicher arbeiten brav an der Obersetzung der hebr. Bibel ... Episcopus et ordinarius acquiescunt. (Zupan in Ravnikar vestno delata na prevodu hebrejskega Svetega pisma ... škof in ordinariat se strinjata.)« Kidrič (1930, 103) pa brez pojasnila oz. vira navaja, da škof Kavčič novega prevoda Svetega pisma ni podpiral; pri tem ni jasno, s čim Kidrič utemeljuje mnenje, da škof Kavčič prevodu ni bil naklonjen. Morda z domnevo o nasprotju med Kavčičem kot bivšim jezuitom in janzenisti. Kdo so bili poleg škofa še cenzorji verskih knjig v tem času in ali bi kdo od njih lahko oviral novi prevod Svetega pisma?

Ravnikar se je poslej raje usmeril v izdajanje šolskih knjig, saj je začel prevajati svetopisemske zgodbe za otroke, ki so izpod peresa Christopha Schmida v izvirniku izšle med letoma 1801 in 1807. Uporabljale so se v bavarskih šolah za učence, stare 9 do 12 let, namenjene pa so bile tudi odraslim za branje (Meier 1991, 221; Žejn 2021). Prvi in drugi zvezek Ravnikarjevih *Zgodb Svetega pisma* (1815, 1816) je namesto škofa strokovno pregledal kanonik in stolni dekan Jurij Gollmayer, ki je bil prav tako pristaš moralnega rigorizma oz. janzenizma (Kidrič 2013b). 17. marca 1814 je namreč umrl ljubljanski škof Kavčič, ki ga je šele 8. septembra 1816 nasledil Avguštin Gruber. Drugi pregledovalec besedila je bil državni uradnik nadkomisar Simon Kremnitzer, ki je najbolj znan po tem, da je Vodnika zaradi pesmi Ilirija oživiljena označil za frankofila in političnega odpadnika od Avstrije (Kos in Toporišič 2013). Dovoljenje za natis Ravnikarjevih

Zgodba je dal referent Rajmund grof Auersperg,¹⁴ ki ga je leta 1817 zamenjal tedanji gubernialni svetnik in referent pri cesarsko-kraljevem guberniju Jožef Walland (Balant). Ko je leta 1818 postal goriški škof, ga je zamenjal protijanzenistični Jurij Mayr, ki je bil devet let referent za cerkvene in šolske stvari in kot tak imel pravico imenovati lokalne cenzorje (Kidrič 2013c). Ravnikar si je vpliv na kranjsko cenzuro¹⁵ gotovo pridobil leta 1817 z imenovanjem za kanonika Lambergovega kanonikata (verjetno pa že prej kot kancler centralnih šol ter profesor na liceju in bogoslovju), medtem ko se je neuspešno potegoval za Wallandovo mesto v ljubljanskem guberniju. Jurij Mayr bi v primeru, da bi Ravnikar rokopis Pentatevha predložil v cenzuro, izid dela najverjetneje oviral.

Za državno oblast prevajanje svetopisemskih del iz izvirnih jezikov niti ni bilo sporno, kar dokazuje dovoljenje, ki ga je radgonski kaplan Peter Dajnko dobil leta 1816 za natis evangelistarja, prevedenega iz grščine: *Evangeliumi na vse nedele ino svetke skos leto prelosheni is grezhkega na slavenski jezik zhisteshi* (1817, Radgona). Dovoljenje mu je izdal Franc Sartori, uradnik knjižnorevizijskega urada na Dunaju. Misli o novem slovenskem prevodu Svetega pisma je bilo za Ravnikarja najverjetneje konec že ob Zoisovi smrti leta 1819, saj je bil njegov glavni mecen, gotovo pa leta 1827 ob preselitvi v Trst.

3 Črkarska pravda in njen morebitni vpliv na (ne)izdajo Pentatevha

V luči Kopitarjevega nasveta, da se Pentatevhi natisne, se na kratko dotaknimo še uveljavljenega mnenja, da do izdaje (tiska) ni prišlo zaradi čakanja na (Kopitarjevo) reformo črkopisa. »Kopitar je v uvodu k svoji slovnici izrazil željo po novem sv. Cirilu, ki naj bi uredil slovenski in sploh slovanski črkopis, kateremu naj bi bila osnova latinica. Sestavljen pa bi moral biti tako, da bi vsakemu slovanskemu glasu ustrezal tudi en sam enoten znak, ki ne bi smel imeti nobenih diakritičnih znamenj ne pod črko in ne nad njo.« (Suhadolnik 1991) Ker ni bil zadovoljen s sodelovanjem Dobrovskega, se je

14 Za informacijo o Rajmundu Auerspergu (1773–1823) hvala dr. Mihi Preinfalku.

15 O Ravnikarjevem vplivu na kranjsko cenzuro gl. Kos 1971, 134.

reformo lotil kar sam, pri tem pa ga je spodbujal Zoisov krog. Iz Zoisovih pisem, napisanih od konca julija 1812 do februarja 1815, je razvidno, da naj bi zaradi zavlačevanja reforme zamujali izdaji Ravnikar-Zupanovega prevoda (celotnega) Svetega pisma in Vodnikovega slovarja. V pismu z dne 10. 8. 1811 Kopitar zapiše, da sta Zupan in Ravnikar pripravljena sprejeti nove pomožne črke za latinico po predlogu Dobrovskega, takoj ko bodo izdelane ... (Jagić 1885, 214), dalje pa Kopitar v pismu z dne 27. 11. 1812 poroča, da je prevod Peteroknjižja zaključen, vendar bodo morali prevajalci počakati s tiskom na nove črke. Nove črke naj bi na Dunaju vlil Schade, Vodnikov slovar pa natisnil Anton Strauss. Ker Vodnik ni mogel več čakati na reformo, je nove črke na lastne stroške naročil pri dunajskem livarju, kar je Kopitar takoj preklical in vse do Zoisove smrti v letu 1819 obljubljal črkopisno reformo (Vidmar 2010, 210–214). Leta 1820 so se zaradi novega slovenskega črkopisa na Dunaju posvetovali Dobrovski, Kopitar, Ravnikar, Metelko, Kalister in Šlaker, a se niso zedinili (Kidrič 1930, 131). Šele Metelko je leta 1825 v svoji slovnici *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen* predstavil novi črkopis, ki pa je bil prepovedan leta 1833.

Tezo, da do izdaje (tiska) ni prišlo zaradi Kopitarjevega pričakovanja reforme črkopisa, lahko na podlagi citiranih pisem z nekaterimi dopolnili potrdimo. V času dokončanja prevoda Peteroknjižja, konec leta 1812, so bile razmere v Cerkvi (na Slovenskem) novemu prevodu naklonjene oz. ga niso ovirale. Navedli smo že, da Kopitar poroča, da se škof in ordinariat strinjata s prevajanjem (v pismu Dubrovskemu 27. 10. 1811). Poleg tega je bil Ravnikar-Zupanov prevod Pentatevha končan v času, ko je bil cenzor verskih knjig stolni dekan Jurij Zupan, Jakobov stric ter sodelavec novega prevoda Svetega pisma. To pomeni, da ne cerkvena ne civilna oblast v času dokončanja Peteroknjižja novega prevoda ne bi ovirala. Toda Kopitar je predlog prevajalcev, da se Peteroknjižje natisne, zavrnil in vztrajal, da izdajo celotno Sveto pismo. Kopitar je s tem izdajo nehote potisnil v čas, ki novemu Svetemu pismu z janzenističnim predznakom ni bil naklonjen. Prevajalci celotnega prevoda Svetega pisma niso nikoli izvršili, od Stare zaveze so prevedli samo Peteroknjižje (konec leta 1812), od Nove zaveze pa vsa besedila do Prvega Janezovega pisma. Nekateri deli Nove zaveze so pisani v metelčici, zato lahko sklepamo, da so nastali vsaj desetletje kasneje, ko so bile razmere v Cerkvi in državi bistveno drugačne. Leta 1818 je referent za cerkvene in šolske stvari za obdobje devetih letih

postal protijanzenistični Jurij Mayr, leta 1824 (vse do 1859) pa je nastopil to službo škof Wolf, čigar stališča do (novega) prevoda Svetega pisma v narodne jezike in njegov odnos (ignorance) do prevajalske skupine, zbrane okoli Zupana in Ravnikarja, smo že predstavili.

Po eni strani torej lahko potrdimo, da Ravnikar-Zupanov prevod Peteroknjžja ni bil natisnjen zaradi Kopitarjevega čakanja na reformo črkopisa. Po drugi strani pa je jasno, da moramo razloge, zakaj ni bilo izdano *celotno* Sveto pismo niti prevedeno do konca, iskati v posebnih okoliščinah oz. v odnosu Cerkve (na Slovenskem) do prevajanja Svetega pisma v prvi polovici 19. stoletja ter odnosu oblasti, Avstrijskega cesarstva; v mislih imamo cenzuro verskih del na Kranjskem po propadu Ilirskih provinc. K temu je treba dodati še smrt Zoisa, glavnega mecena novega prevoda, leta 1819, ter končno uradne prepovedi metelčice leta 1833.

4 Avtorstvo prevoda

Različni strokovnjaki so soglasni, da zametke novega prevoda predstavlja izid Kopitarjeve slovnice, prve znanstvene slovnice slovenskega jezika (1808–09, *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*), oz. Kopitarjeva pobuda za nastanek novega prevoda Svetega pisma na temelju njegove slovnice. Zametke lahko vidimo tudi v Zoisovem nezadovoljstvu z Japelj-Kumerdejevim prevodom, katerega zadnji zvezek je izšel leta 1802. Motili so ga predvsem germanizmi in neenoten pravopis,¹⁶ kar so prevodu očitali že revizorji Nove zaveze, predvsem Janez Debevec in Valentin Vodnik (Kidrič 1930). Zato se je tokrat enajst prevajalcev in ostalih sodelavcev Zoisovega kroga lotilo novega prevoda.

Čeprav se prevod v različnih virih pogosto pripisuje Ravnikarju, »po nekaterih trditvah naj Ravnikar ne bi bil edini prevajalec, saj naj bi prevajal skupaj z Jakobom Zupanom«, pridaja Vogrič (2007, 23). Že omenjeni Josip Gruden (1916b, 103) navaja kot glavna prevajalca Zupana in Ravnikarja, enako Andrej Snoj (1956–1957, 2), medtem ko Josip Marn (1890, 20) samo

16 »Man hört oft Klagen über die ungleiche Orthographie und über die germanisierenden Phrasen.« (Kidrič 1939, 118)

Ravnikarja. Rokopis prevoda, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije pod signaturo *SI AS 987 Ravnikar Matevž*, ima na zunanji strani pripis »Sveto pismo prevedil M. Ravnikar I« (pisava pripisa je drugačna kot pisava rokopa). Emanuel Josip Kovačič, kaplan v Trstu v času Ravnikarjevega škofovanja in avtor Ravnikarjevega življenjepisa (*Drobtinice za novo leto 1858*, 81–107), kot avtorja omenja samo škofa in zapiše, da je Ravnikar prevedel »petere Mojzesove bukve in pa tudi novi zakon noter do pisma svetega Petra iz izvirne besede (Originaltext) v slovenski jezik, ki pa niso natisnjene«. Kovačič je Ravnikarja dobro poznal, saj se njegovo ime nahaja v škofovi oporoki (Vogrič 2007, 22). Tudi katalog *Biblije na Slovenskem*, ki ga je izdala Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (1996, 174), omenja »Ravnikarjev prevod Pentatevha« in »Prevode Matevža Ravnikarja«.

Nedvoumen odgovor ponujajo ohranjena pisma, ki jih je Jernej Kopitar pisal Jakobu Zupanu in Žigi Zoisu. Kopitar je Zupana, ki ga je spoznal na Dunaju in z njim stkal prijateljske stike, cenil zaradi poznavanja orientalskih jezikov in je v njem prepoznal »moža, ki bi bil zmožen Slovencem preskrbeti dober prevod sv. pisma« (Snoj 1956–1957, 2). Kopitar, ki je prišel na Dunaj novembra 1808, je že dober mesec dni po svojem prihodu v svojih pismih omenjal Zupana. Posebej nazorno je pismo Zoisu z dne 23. 12. 1808, kjer zapiše: »Er ist ganz der Mann, eine neue bessere Übersetzung der Bibel zu besorgen. (On je pravi človek za nov, boljši prevod Svetega pisma.)« (Molè 1910, 104) Koliko je bilo Kopitarju do Zupanove naklonjenosti, torej sodelovanja pri novem prevodu, kaže dejstvo, da se je izključno svojemu prijatelju na ljubo učil hebrejščine. Zupan je namreč vsak večer obiskoval Kopitarja in ga poučeval svetopisemskega jezika. O tem priča Kopitarjevo pismo Zoisu z dne 29. 4. 1809, kjer zapiše, da »aber nun klopft wieder Supan: er stiehlt mir manches Stündchen: aber die wenigstens für den Slavismus und die neue Bibelausgabe nicht verlohren seyn? (zdaj pa Zupan spet trka: marsikatero uro mi ukrade: ki pa vsaj za slovanstvo in novo izdajo Svetega pisma niso izgubljene?)« Nad Zupanom je bil navdušen tudi Zois, ki v pismu Kopitarju dne 14. 1. 1809 zapiše: »Wir erwarten mit Selmsucht den Prof. Suppan! Er wird seinen Landsleuten sehr willkommen seyn, wenn er sich darauf verlegen wird, die Bibelübersetzung zu rektifizieren. (Nestrpno pričakujemo prof. Zupana! Svojim rojakom bo zelo dobrodošel, če se bo lotil popravljanja prevoda Svetega pisma.)« (Molè 1910, 104–105) Kopitar se je bal, da bi Zupan utegnil izgubiti veselje in navdušenje za delo »med barbarskimi janzenisti; zato prosi, naj

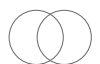

se Zois zavzame zanj» (Molè 1910, 105). Kopitar v pismu Zoisu z dne 1. 2. 1809 tako zapiše: »E. G. müssen ihn (Supan) aber wohl auch ein wenig in Protection nehmen: sonst würde sein heiliger Enthusiasmus unter barbarischen Jansenisten in Gefahr seyn zu verrauchen. (Njega /Zupana/ mora E. G. tudi malo zaščititi: sicer bi njegovemu svetemu navdušenju grozilo, da zamre pod barbarskimi janzenisti.)«

Kopitarjeva vztrajnost se je obrestovala, saj se je v prvi polovici leta 1810 Zupan »odločil ter stopil v kolo prevajalcev Sv. pisma« (Molè 1910, 109). V tem kolesu je bilo skupno 11 prevajalcev in pomočnikov, glavna sta bila Zupan in Ravnikar, ki sta na predlog Kopitarja kmalu v celoti prevzela prevajanje. O tem pričajo pisma Kopitarja, ki jih je pošiljal Zupanu, in sploh njegovo veliko zanimanje za potek prevoda ter tudi njegov vpliv. Kopitar je namreč menil, da prevod napreduje prepočasi zaradi načina dela, skupnega prevajanja na sestankih, zato je Zupanu svetoval, da bi prevajala samo on in Ravnikar ter vsak teden brala svoje prevode drugim. Kot gre sklepati iz nekega drugega Kopitarjevega pisma Dobrovskemu z dne 27. 10. 1811 – »Supan und Raunicher arbeiten brav an der Übers, der hebr. Bibel. (Zupan in Ravnikar dobro delata na prevodu hebrejskega Svetega pisma.)« – je Zupan ta nasvet tudi upošteval (Molè 1910, 109).

Ko se je Zupan leta 1811 iz Ljubljane preselil v Šmarje, se »ni več toliko brigal za prevod« (Molè 1910, 109). Posledično se je v naslednjih mesecih spremenilo tudi Kopitarjevo mnenje o Zupanu, kar spoznamo iz pisem, ki jih je pošiljal Dobrovskemu. Če je do takrat Zupan veljal kot glavni prevajalec (na prvem mestu se je vedno omenjal Zupan, poleg njegovega imena pa še Ravnikarjevo), Kopitar v pismu Dobrovskemu 2. 8. 1812 že izpostavlja Ravnikarja, ki se je »zelo zavzel za stvar«, kot vodjo prevajanja (Molè 1910, 109).

Zakaj Zupan svojih načrtovanih prevodov in projektov ni dokončal, ni znano; morda je bil preobremenjen, morda sta ga od tega odvrnila Kopitarjevo »dihanje za ovratnik« in vsiljevanje lastnih nazorov. Morda je temu botroval »marsikak madež na njegovem značaju« (Molè 1910, 105). Molè omenja Zupanovo častihlepje, Gruden še čudaške navade

in bolešno razpoloženje.¹⁷ »Bil je res eksaltiran čudak, ne pa blaznež.« (Kidrič 1928, 179) Morda so se uresničili Kopitarjevi strahovi, izraženi v pismu Zoisu, namreč da bo Zupanovo »sveto navdušenje« za prevajanje Svetega pisma ogroženo »pod barbarskimi janzenisti«, saj je imel kasneje veliko težav, v katere so ga zapletli prav njegovi »radikalni janzenistiški nazori« (Gruden 1916a, 189). »Toda izrazitih janzenistov Zupanovega kova je bilo med Slovenci vedno malo ...« (Kidrič 1928, 190)

Kakorkoli, ker to ni predmet naše razprave, je ključno le naslednje: iz pisem med Kopitarjem, Zupanom in Zoisom sledi neizpodbitno dejstvo, da Ravnikar Pentatevha ni v celoti prevedel sam. Videli smo, da je na začetku Kopitar polagal v Zupana oz. njegovo znanje velike upe in da je ta bil vodja skupine prevajalcev in pomočnikov (Snoj 1956–1957, 2). Iz pisem, ki prikazujejo zgodnje obdobje njunega prijateljstva, vidimo, da je Kopitarjeva zamisel o novem prevodu Svetega pisma dobila konkretne obrise prav z »odkritjem« mladega Zupana, ki je bil po njegovem mnenju »pravi mož za nov, boljši prevod Svetega pisma«. Zupan je kasneje zaradi ne povsem pojasnenih razlogov popustil v vnemi za prevajanje, kar je posledično privedlo do tega, da je njegovo mesto prevzel Ravnikar. Zaradi navedenih razlogov se zdi upravičeno, da analogno z rabo izraza Japelj-Kumerdejev prevod govorimo o Ravnikar-Zupanovem prevodu Pentatevha.

Poleg Zupana in Ravnikarja, ki sta bila glavna prevajalca, sta svoje pripombe gotovo prispevala še Zois in Kopitar, s slovenskim besedjem in slovopisjem se je takrat ukvarjal Vodnik, ki jim je gotovo bil v veliko pomoč pri zamenjevanju germanizmov z izvirnimi slovenskimi oz. slovanskimi izrazi, poleg tega je do leta 1812 z njimi sodeloval še Zoisov dobri prijatelj in stric enega od glavnih prevajalcev kanonik Jurij Zupan, ki je bil v času Ilirskih provinc (1809–1813) glavni cenzor verskih knjig na Kranjskem. S tem delom je že imel izkušnje, saj je bil tudi revizor Japelj-Kumerdejevega

17 Gruden (1916a, 189) ne opredeli natančno »Zupanovih vsekako skrajno čudaških navad, ki so dale povod mnogim tožbam« - omenja še njegovo »bolešno razpoloženje,« ki se je pojavilo že v mladosti - a iz uradnega poročila je razvidno naslednje: »Ako prečitamo končno poročilo v tej zadevi, ki ga je sestavil vladni svetnik Pletz, vidimo, da je šlo za posamezne točke starokrščanske discipline: reformo celibata, vpeljavo cerkvenih zborov, svobodo od tridentinskih določb in škofovske cenzure i. t. d.« (191)

prevoda (Smolik 1991). Od ostalih revizorjev Japelj-Kumerdejevega prevoda¹⁸ je pri novem prevodu gotovo sodeloval še Debevec, ki je takrat v ljubljanskem semenišču predaval slovenščino (Kidrič 2013a), morda tudi stolni vikar Jurij Miklavčič, svojo pomoč pa je obljubil še Walland (Gruden 1916b, 103).

5 Leto nastanka prevoda

Omenili smo že, da predstopnjo prevoda predstavlja izid Kopitarjeve slovnice (1808–09) oz. Kopitarjeva pobuda za nastanek novega prevoda Svetega pisma na temelju njegove slovnice, novega pravopisa. »Kopitar se je za to delo (novi prevod Svetega pisma, op. a.) tembolj zanimal, ker je upal, da bo izšel prevod v novem pravopisu.« (Molè 1910, 108) Snój (1956–1957, 2) podobno zapiše: »Pobudo za ta prevod je dal dunajski slavist Jernej Kopitar, ki je upal, da bo prirejen po čistejšem jeziku in boljšem slogu kakor Japljev.«

Kopitar je že od konca leta 1808 polagal velike upe na Zupana, zato sta stakla posebne prijateljske vezi. Tudi Suhadolnik meni, da je Kopitar Zupana izbral »za glavnega uresničevalca svojih slovenist. načrtov, predvsem za sodoben prevod sv. pisma po izvornikih« (1991). Zupan je bil posvečen 5. 2. 1809 in ostal na Dunaju še do septembra, da je pridobil doktorat, ki ga je dosegel 9. 9. 1809. Dunaj je zapustil 12. 9. 1809 (Molè 1910, 105). Kmalu »po prihodu Jakoba Zupana v Ljubljano se je oblikovala skupina, katere cilj je bil nov prevod svetega pisma iz izvornih jezikov« (Vogrič 2007, 22). Prvi rezultat dela te skupine, ki so jo sestavljali janzenisti, je prav prevod Pentatevha.

Zupan je nastopil svojo prvo službo kot kaplan pri Sv. Petru v Ljubljani. V Ljubljani je ostal do junija 1811, ko je bil kot kaplan prestavljen v Šmarje, verjetno na lastno pobudo (Molè 1910, 106).¹⁹ Potem ko je Zupan zapustil

18 Jožef Škrinar je leta 1808 že odšel v Zgornje Gorje, Anton Traven pa je leta 1807 umrl.

19 »Dasi mu je Kopitar čestital k mestu v Šmarijah, se vendar ni mogel popolnoma sprijazniti z novo službo mlajšega prijatelja. Hotel je, da bi bil ostal v Zoisovi bližini, ker je predobro znal in vedel, da mora Zupan vedno imeti poleg sebe človeka, ki ga priganja k delu. ... Vedel je prav dobro, kaj premnogokrat počenajajo kaplani na kmetih, ker jim manjka primerne inteligentne družbe.« (Molè 1910, 107)

Dunaj, ga je Kopitar ob vsaki priložnosti v pismih opominjal na njune dogovore in ga priganjal k prevajalskemu delu (Molè 1910, 107). Ker je bil sprva Zupan »precej molčeč« (108), ga Kopitar v več pismih sprašuje, kaj dela, npr. 10. 3. 1810 povpraša: »I kaj pa oni delajo ...? Quid de novis bibliis? (Kaj pa novo Sveto pismo?)« (108) Na Kopitarjevo vneto prigovarjanje – verjetno v prvi polovici leta 1810 – se je oblikovala prevajalska skupina z Zupanom na čelu, toda po njegovi premestitvi se je ta od nje začel postopoma oddaljevati in končno prenehal prevajati (Snoj 1956–1957, 2).

Kako je delo prevajanja potekalo naprej v času od Zupanove premestitve, ne vemo z gotovostjo. Sklepamo lahko, da je Zupan nekaj mesecev po premestitvi še prevajal, postopoma pa je vodilno vlogo prevzel Ravnikar, Kopitar njegovo vodstvo izrecno omenja vsaj avgusta 1812. Kopitar Dobrovskemu v pismu z dne 27. 10. 1811 poroča, da sta prevedeni prvi dve Mojzesovi knjigi, iz pisma Dobrovskega Kopitarju z dne 22. 2. 1812 pa razberemo, da so prevajalci štiri mesece kasneje nameravali natisniti posamezne dele: »Ich wünschte dass die Herren nicht in einzelnen Theilen ihr Werk drucken liessen sondern ganz auf einmal; auch desshalb weil ihnen am Ende der Arbeit manches vorkommen wird was sie in den ersten Theilen verbes sern möchten. (Želim si, da gospodje ne bi dali tiskati svojega dela v ločenih delih, ampak vse naenkrat; tudi zato, ker se vam bodo ob koncu dela porodile nekatere stvari, ki bi jih v prvih delih radi izboljšali.)« (Jagić 1885, 247) Izraz »del« (theil) pogosto označuje posamezne svetopisemske sklope, tudi Peteroknjižje. V tem primeru se zdi, da je Dobrovsky pol leta pred zaključkom prevoda Peteroknjižja, ko so verjetno že razmišljali o izdaji oz. tisku prvega sklopa, svetoval izdajo celotnega Svetega pisma.

Kopitar v pismu Dobrovskemu 2. 8. 1812 zapiše, da so »kranjski prevajalci pod vodstvom M. Ravnikarja že skoro izvršili knjigo Pentatevch; zakaj Ravnikar se je bil zelo zavzel za stvar« (Molè 1910, 109). Kopitar dalje v nekem drugem pismu poroča, da je bil prevod končan v novembru 1812 (Molè 1910, 109; Suhadolnik 1991; Snoj 1956–1957, 2). »Zadnjo vest o tem prevodu srečamo v pismih Kopitarja na Zupana dne 13. oktobra 1813, kjer svetuje, naj bi se izdala biblija kolikor mogoče ekonomično.« (Molè 1910, 110) Z ekonomično izdajo je najverjetneje mišljeno tiskanje brez opomb in razlag. Kopitar Zupana 13. 10. 1813 sprašuje: »Habesne Knapii nov. Test. Graece? Velim vestra biblia quoad oeconomiam sint ita ut Knappi nov. (Ali

imaš Knappovo grško Novo zavezo? Želim, da bi bilo vaše Sveto pismo, kar zadeva ekonomijo, kakor Knappova nova zaveza.» Kopitar Dobrovskemu v pismu z dne 10. 8. 1811 navaja Zoisovo pismo, kjer pravi: »Die neue Bibel wird nur 1/4 der alten betragen, so ökonomisch wird gedruckt, die Verse am Rande angezeigt etc. (Novo Sveto pismo bo obsegalo samo 1/4 starega, tako ekonomično bo natisnjeno, verzi bodo prikazani ob robu itd.)« (Jagić 1885, 214) V tem pismu je govor o ekonomičnem tiskanju, verzi bodo prikazani na robu, torej tako kot pri Knappu (gre za nemškega luteranskega teologa Georga Christiana Knappa in njegovo delo *Novum Testamentum graece. Recognovit atque insignioris lectionum varietatis et argumentorum notationes* iz leta 1797). Japelj ima številko verza v samem besedilu, pred začetkom novega verza pa je vmes prazna vrstica. Zato se zdi, da so Zois, Kopitar in ostali merili na tovrstno ekonomičnost.

Sestavimo lahko naslednjo kronologijo nastanka prevoda. Predstopnjo novega prevoda predstavlja Kopitarjeva nova slovnica (1808–09) oz. pobuda za nastanek novega prevoda Svetega pisma na temelju nove slovnice. Ta pobuda dobi »obličje«, tj. določno obliko, v času bivanja Kopitarja na Dunaju, ko konec leta 1808 sreča mladega Zupana in ga prepozna kot glavnega uresničevalca svojih načrtov. Zupan se je mudil na Dunaju do 12. 9. 1809, nato je nastopil službo v Ljubljani in – verjetno v prvi polovici leta 1810; še marca 1810 ga je Kopitar spraševal, kaj počne, in ga spodbujal k prevajanju – osnoval prevajalsko skupino s ciljem novega prevoda Svetega pisma. Glavni prevajalec v prvem obdobju je bil prav omenjeni Zupan, kar pa se je spremenilo po juniju 1811, ko je bil (na lastno pobudo) prestavljen v Šmarje, vodilno vlogo prevajanja pa je postopoma prevzel Ravnikar. Oktobra 1811 sta bili prevedeni Prva in Druga Mojzesova knjiga, februarja 1812 so prevajalci že načrtovali tisk Peteroknjižja, kar pa je preprečil Kopitar. Po navedbah Kopitarja je bil celoten prevod Peteroknjižja končan novembra 1812.

6 Prevod v luči svetopisemske tradicije

Za razliko od Japelj-Kumerdejevega prevoda, ki ima na splošno zelo malo opomb, Ravnikar-Zupanov prevod ne vsebuje niti ene same razlagalne, vsebinske ali tekstnokritične opombe. Dodatno rokopis ne vsebuje nobenega uvoda, ne v posamezno svetopisemsko knjigo ne splošnega uvoda

na začetku knjige. To pomeni, da nimamo nobene informacije »iz prve roke«, katere vire sta Zupan in Ravnikar uporabljala pri prevajanju. V pismu Kopitarja Dobrovskemu dne 27. oktobra 1811 pa lahko preberemo, da sta prevajala iz hebrejskega izvirnika: »Supan et Raunichar arbeiten brav an der Übers. der hebr. Bibel. (nolunt enim versionem vertere).« (Jagić 1885, 222) Uvod, ki bi pojasnil njuna načela prevajanja, odgovoril na vprašanje, kaj pomeni izvirnik v času, ko še ni bilo kritičnih izdaj, ipd., bi bil zelo dragocen. Če sodimo po tovrstnem uvodu, ki ga lahko beremo na začetku Japelj-Kumerdejevega prevoda, pa vendarle ne popolnoma relevanten. Anton Breznik, ki je zelo natančno preučeval Japelj-Kumerdejev prevod, glede virov, ki jih Japelj na začetku omenja, ugotavlja:

Jezikovno so bili nekateri viri dragoceni (staroslovenska ostroška biblija 1581, Hutterjeva biblija za češčino in poljščino), a stvarno so bili skromni; bil je samo en sodobni prevod (Rosalino), vse drugo je bila – razen komentarjev – stara ropotija, ki je bila malo rabna. Pa če bi bil imel tudi najboljše vire, bi jih takrat še ne bil znal rabiti. Viri so mu bili v prvi vrsti za to, da se je v uvodu bahal z njimi. Tiste vire, o katerih najbolj bahavo govori (staroslovenska, Hutterjeva in kardinala Himenesa biblija), je rabil najmanj ali skoro nič; tiste pa, za katere se mu skoraj ne zdi vredno, da bi jih imenoval (Dalmatin), je rabil najbolj; a nekaterih niti omenil ni (Kastelec, prireditelji Evangelijev in listov: Pohlin, Paglovec). [...] Priznava, da je imel pri roki tudi Dalmatina, a pravi, da se od njega docela (toto coelo, r. t.) loči; poleg tega je rabil, pravi, še neštivilne druge pripomočke. Primerjal sem vse vire in sem našel, da jih je rabil nekoliko drugače, kot sam govori. Usedel se je k Dalmatinu in je gledal na Vulgato. Če je Dalmatin prevedel tako, kot je imela Vulgata, je pustil njegovo besedilo nespremenjeno; in to se je v večini primerov zgodilo [...] (1928, 78)

Zdi se potemtakem, da je treba tovrstne uvode brati s pridržkom, saj ne odstirajo povsem realne podobe prevajanja oz. razmerja med prevodom in omenjenimi viri. S podobnim pridržkom je treba razumeti tudi navedbe, da sta Zupan in Ravnikar celotno besedilo prevedla iz izvirnih jezikov. Ugibamo lahko, da sta se – morda preko Zupana, ki je na Dunaju »poslušal znamenitega Jahna v hebrejščini« (Molè 1910, 103; Jagić 1885, 31) – naslonila na t. i. *Biblio Rabbifico* (BR, drugo izdajo), ki jo je v

letih 1524–25 v Benetkah natisnil Daniel Bomberg. Ta je bila v uporabi vse do Kittlove kritične izdaje *Biblia Hebraica* v začetku 20. stoletja. Kar zadeva prvo poglavje Prve Mojzesove knjige, so razlike v primerjavi z najsodobnejšo izdajo *Biblie Hebraice Stuttgartensie* (BHS) zanemarljive. Do hebrejskega besedila bi lahko dostopala tudi v večjezični izdaji Hutterjeve Biblije in ostalih poliglotskih Biblij (npr. Complutensia) (Jagić 1885, 128, 650).

Ker so prevajalci Zoisovega kroga pri svojem delu s pridom uporabljali njegovo bogato založeno in sodobno knjižnico (Vidmar 2022, 268; Svolfjšak in Vidmar 2019), lahko ugotovimo, do katerih svetopisemskih prevodov so imeli možnost dostopati. Hebrejska Biblija se v Zoisovi biblioteki ni nahajala, pač pa tam najdemo grško izdajo *Novum testamentum graece* (1796–1806) nemškega svetopisemskega kritika Johanna Jakoba Griesbacha. Sicer pa so se v njegovi knjižnici praviloma nahajale slovanske Biblije. Dobrovsky je Zoisu poslal dve lužiškosrbski knjigi (Vidmar 2010, 231–232), leta 1818 na primer prevod Nove zaveze luteranskega pastora Michala Frenzela,²⁰ leta 1810 pa je morda dobil še Staro zavezo Johanna Frizoja (Fritzeja)²¹ ali pa Sveto pismo Johanna Kühna.²² Od Kopitarja je poleg prekmurskega prevoda Nove zaveze prav tako protestantskega pastora Števana Küzmiča (1771) dobil še poljsko Sveto pismo Simona Zacjusza²³ in češko Sveto pismo²⁴ Františka Faustina Prochazke.²⁵ Zois je zbiral tudi sloveniko, in sicer je pridobil biblična dela Primoža Trubarja (*Ta celi psalter Daidou*), Jurija Dalmatina (*Biblia*), Mihaela Paglovca (*Tobiove bukve*) in Jurija Japlja (*Svetu pismu*). Protestantske Biblije so bile za Zupana in Ravnikarja še posebej pomembne, saj so bile prevedene

20 Michal Frenzel: *Nowy Testament, Aby, Sakon Nascheho Knesa Jesom Krysta, Predy wot D. Mertena Luthera Do Njemeskeje, Potom wot Knesa Michala Frenzela Duchowneho w Budestezy Do horneje Lužiskeje Sserskeje recze pscheloženy a wot Njekotrych Ewangelskich Prjedardjow se wschitkej šswjernoszu poredženy* (1741).

21 Johann Friedrich Frizo: *To Bože pizmo Starego testamenta* (1796).

22 Johann Gottfried Kühn: *Biblia, to je zylé Sswjate Pifsmo stareho a noweho Sakona, Predy do njemeskeje wot D. Mertena Luthera a potom wot njekotrych Ewangelskich Prjedardjow do hohrneje Lužiskeje šserskeje recze sewschitkej šswjernoszu a prozu pscheložena, Njetko pak smolkow snoweho poredžena a na tajke sprauwe waschnje snowej Predyreczu* (1742).

23 Simon Zacjusz: *Biblia to iest Wssystko Pismo Swięte Starego i Nowego Przymierza : wedlug edycyi Biblii Gdańskiej w roku 1632 wydanej ułożone a teraz ... podług Biblii* (1810).

24 František Faustin Prochazka: *Biblj Česká, to yest, celé Swaté Pjsmo starého y nowého Zákona, podlé starého obecného latinského od Swaté Rjmské katolické Cýrkwe schwáleného wykladu, opět s obzwlánsnj pilnostj přehlédnuté, ponaprawené, wystuětlené a znouu wydané, léta Páně* (1804).

25 Za poslani seznam knjig v Zoisovi biblioteki se zahvaljujeva Sonji Svolfjšak.

iz izvirnih jezikov. Zupan, ki mu je Kopitar po Zoisu pošiljal razne knjige in rokopise, se je aprila 1812 (najverjetneje) razveselil še srbskega novozaveznega fragmenta: »Supan hat besonders viel Freude über die Serbischen Editionen, und über das Mster Frag. bezeigt, welches er fleisig mit der Gr. Version ausfüllen will.« (Zois 2007, M P 35) Najverjetneje gre za fragment četeroevangelija v cirilici s konca 13./začetka 14. stoletja, ki se nahaja v Zoisovi zapuščini v NUK pod signaturo Ms 368.

V nadaljevanju bomo z analizo nekaj vrstic iz prvega poglavja Prve Mojzesove knjige v obeh različicah prevoda pokazali, da je podatek, da sta prevajala iz izvirnika, očitno treba razumeti v smislu prirejanja starejših svetopisemskih prevodov oz. njihovega popravljanja (usklajevanja) z izvirkom, kjer se ti od njega oddaljujejo. Če sodimo po prvem poglavju Prve Mojzesove knjige – z zavedanjem, da to predstavlja le manjši del celotnega prevoda in morda ni reprezentativno – sta razmišljala podobno kot njuni predhodniki, sodobniki. »Kakor so vsi dotedanji pisatelji sv. pismo le prirejali (Kastelec, Paglovec v Tobiju, prireditelji Evangelijev in listov), tako je storil tudi Japelj. Mislil je, da zadosti svoji nalogi, če delo po Dalmatinu priredi.« (Breznik 1928, 77) V nadaljevanju bomo videli, da sta se Zupan in Ravnikar mnogokrat zadovoljila z Dalmatinovo in pogosteje z Japelj-Kumerdejevo prevodno rešitvijo.

1 Mz 1,1 DAL	VSAZHETKI IE BVG STVAril Nebu inu Semlo.
1 Mz 1,1 JAP	V' sazhętki je Bóg ftvaril Nebęsa inu semlo.
1 Mz 1,1 R1	V' sazhetku je Bog ftvaril nebo in semlo.
1 Mz 1,1 R2	V' sazhétku je Bóg ftváril nebó in sëmlo.

Prva vrstica ni reprezentativna, saj je nespremenjena vse od Dalmatina do Jeruzalemske izdaje Svetega pisma. Spremembe v odnosu do JAP so minimalne in so pravopisne ter tudi slovnične narave (sazhętki – sazhetku, inu – in, dodana so naglasna znamenja). Japelj-Kumerdejevo množinsko obliko »Nebęsa« vrneta na Dalmatinovo edninsko »Nebu« (nebo). Omembe vredno je še, da Zupan in Ravnikar samo v tem primeru za Božje stvariteljsko dejanje uporabita preteklik (je ftvaril), povsod drugje v 1 Mz 1 prevajata v sedanjiku (npr. 1 Mz 1,21 R1: Bog tedaj ftvari velike morfke fõme ...; 1 Mz 1,21 R2: In Bóg ftvári velíke mòrlke fõme; 1 Mz 1,27 R1: Bog

tedaj ftvari zhlovéka po fvoji podóbi: po boshji podóbi ga ftvari, mosha in sheno jih ftvari; 1 Mz 1,27 R2: In Bog vftvári zhlovéka po fvoji podóbi, po bòshji podóbi ga ftvári, mosha in shèno jih ftvári itd.).

1 Mz 1,2 DAL	Inu Semla je bila pufta tår prasna, inu je bilu temu na Globokofti, inu Duh Boshji fe je relsproftèrl zhes vodé.
1 Mz 1,2 JAP	Semla pak je bila pufta inu prasna, inu tàmmá je bilá zhes fhirjavo tiga bresna: Inu Duh Boshji je bil sproftèrt zhès vodé.
1 Mz 1,2 R1	Semla pa je bila pufta in prasna, in temà je bila verh bresna: in Duh boshji je bil sproftert zhes vodé.
1 Mz 1,2 R2	Sèmlà pa je bila púfta in prásna, in tmà je bila po verhu brèsna: in Dúh bòshji je bil sproftert po vòdi.

Drugi del 1 Mz 1,2 R1 (in Duh boshji je bil sproftert zhes vodé) v nasprotju z Dalmatinom uvaja trpniško obliko na -t- in je identičen JAP, spremembe so tudi pravopisne (inu - in; Boshji - boshji, drugačna naglasna znamenja). V rokopisu R2 je v odnosu do JAP ena slovnična sprememba iz tožilniške oblike »zhes (vodé)« v mestniško »po (vòdi)«, vendar obe prevodni rešitvi izražata isto Božjo prisotnost v začetku stvarjenja.

Tudi prvi del 1 Mz 1,2 R1 in R2 (Semla pa je bila pufta in prasna, in temà je bila) je identičen JAP (oz. DAL), spremembe so pravopisne in slovnične narave (pak - pa; inu - in; tàmmá - temà/tmà, drugačna naglasna znamenja). Edina vsebinska sprememba v odnosu do JAP je prisotna v stavku: »zhes fhirjavo tiga (bresna)« in »verh / po verhu (brèsna)«. Japelj-Kumerdejeva »fhirjava« dejansko predstavlja neupravičen dodatek, ki ga v izvorniku ne najdemo. V izvorniku je uporabljen izraz על-פני, ki ga Zupan in Ravnikar spreminjata v »verh / po verhu«, v današnjem smislu »nad breznom ali čez brezno«. Opazimo še, da je rokopis R1 pri prevodu izraza על-פני, ki se pojavi dvakrat (pred breznom in pred vodo), nedosleden in ima enkrat »verh (brezna)«, drugič pa »zhes (vode)«. Rokopis R2 to delno odpravi in poenoti na »po (verhu brezna/vodi)«.

1 Mz 1,3 DAL	Inu Bug je rekàl: Bodi Luzh. Inu je bila Luzh.
1 Mz 1,3 JAP	Inu Bóg je rëkàl: Bodi fvitloba. Inu fvitloba je poftala.
1 Mz 1,3 R1	In Bog je rekel: Bodi fvitlòba: in bila je fvitlòba.
1 Mz 1,3 R2	In Bóg je rékel: Bodi fvetlòba: in bila je fvetlòba.

Prvi del 1 Mz 1,3 R1 in R2 (In Bog je rekel) je identičen JAP oz. DAL, spremembe so pravopisne in slovnične narave (inu – in; rekal – rekel). Tudi drugi del 1 Mz 1,3 R1 in R2 (Bodi fvitloba/fvetlòba) je identičen JAP. V različici R2 je slovanski nenaglašeni glas jat iz i posodobljen v e: »fvitlòba« – »fvetlòba«. Tretji del 1 Mz 1,3 R1 in R2 (in bila je fvitlòba/fvetlòba) je kombinacija DAL in JAP. Od slednjega prevajalca vzameta »svetlobo«, od Dalmatina pa »je bila«, namesto »je poftala« (JAP). V izvorniku imamo namreč וְהָיָה-אִיּוֹר, kar pomeni: in (bila) je svetloba.

1 Mz 1,4 DAL	Inu Bug je vidil Luzh, de je bila dobra. Tedaj je Bug reslozhil Luzh od Temmé,
1 Mz 1,4 JAP	Inu Bóg je vidil fvitlobo, de je bilà dobra: inu je odlózhil fvitlobo od tàmmë.
1 Mz 1,4 R1	In Bog vidi fvitlobo, de je dobra: in odlozhi fvitlobo od temè.
1 Mz 1,4 R2	In Bóg vídi fvetlòbo, de je dòbra: in Bóg lózhi fvetlòbo od teme.

1 Mz 1,4 R1 je ponovno skoraj identična JAP, razlike so le pravopisno-slovnične (inu – in; tàmmë – temè). JAP in DAL uporabita pretekli glagolski čas (je vidil), kar Zupan in Ravnikar spremenita v sedanjega (vidi), isto še v drugih primerih (je odlózhil – (od)lozhi; je bila – je). Ta sprememba je edinstvena med vsemi slovenskimi prevodi. Če jo razumemo kot poskus uskladitve z nedovršno obliko izvornika (וְהָיָה), ki je v kal imperfektu, se zastavi vprašanje doslednosti, npr. zakaj eno vrstico višje »In Bog je rekel« ne spremenita v »In Bog reče« (kot ima CHR) oz. kot sama zapišeta v 1 Mz 1,11 (gl. v nadaljevanju).²⁶

26 Na tak dobeseden prevod celo v svetovnem merilu naletimo zelo redko. Tako ima npr. Youngov dobesedni prevod 1 Mz 1,4: »And God seeth the light that it is good, and God separateth between the light and the darkness.« Skladno pred tem beremo tudi 1 Mz 1,3: »and God saith, Let light be; and light is.«

1 Mz 1,5 DAL	inu je Luzh imenoval, Dan, inu Temmo, Nuzh. Inu je is vezhera inu jutra bil pèrvi dan.
1 Mz 1,5 JAP	Inu fvitlobo je imenuval Dan, inu tàmmó Nózh: Inu is vezhëra, inu jutra je poftal ta pèrvi dan.
1 Mz 1,5 R1	fvitlobo imenuje Dàn, in temo Nózh: tako je bil vezher in jutro: pèrvi dan.
1 Mz 1,5 R2	fvetlòbo Bóg imenúje Dán, in temo Nózh: in bil je vézher, in bilo je jútro: pèrvi dan.

Prvi del 1 Mz 1,5 R1 (fvitlobo imenuje Dàn, in temo Nózh) je skoraj identičen JAP, razlike so le pravopisno-slovnice (inu – in; tàmmó – temo), tudi glagol je enak, le v drugem glagolskem času (je imenuval – imenuje). Tako različica R1 kot R2 na začetku opuščata veznik »in«, ki je v izvirniku. Zanimivo je ob tem, da različica R2 doda besedo »Bóg«, ki jo vsebuje izvirnik, pred »Nózh« pa ne doda besede »imenuje« (natančneje, je imenoval, אָרָב), kot je v izvirniku.

Drugi del 1 Mz 1,5 R1 (tako je bil vezher in jutro: pèrvi dan) je izvirna prevodna rešitev, ki za razliko od DAL in JAP bolj zvesto sledi hebrejskemu izvirniku. V tem oziru je ponovno natančnejša različica R2, ki »tako« spremeni nazaj v »in« ter skladno z izvirnikom za večer in jutro dvakrat uporabi »in bil je / in bilo je« (וְיָרָא). To prevodno rešitev prevzamejo WLF in vsi nadaljnji prevodi vse do Jeruzalemske izdaje Svetega pisma.

1 Mz 1,6 DAL	Inu Bug je rekàl: Bodi ena Tèrdnoft mej vodami, inu taifta bodi reslozhik mej vodami.
1 Mz 1,6 JAP	Inu Bóg je rëkal: Bódi Firmament med vodami: inu ràslózhì vodé od vodâ.
1 Mz 1,6 R1	In Bog je rekel: Bodi firmament (fhir) med vodami: in naj lozhi vodé od vodâ.
1 Mz 1,6 R2	In Bóg je rékel: Bodi terd med vodâmi: in lózhì naj vòdo od vòde.

Celotna vrstica 1 Mz 1,6 R1 je skoraj identična JAP, razlike so le pravopisno-slovnice (inu – in; rëkal – rekel; Firmament – firmament). V različici R1 je nad besedo »firmament« pripisano »fhir«, ki jo v R2 različici nadomesti »terd«, kar spominja na Dalmatinovo »Tèrdnoft«. Sprememba iz »ràslózhì« (JAP) v »naj lozhi / lózhì naj« je skladna s hebrejskim izvirnikom, kjer

imamo pred glagolom, ki opisuje ločitev, še glagol »bodi« (יָהִי, ista formulacija je tudi pred firmamentom, torej bi bilo popolnoma usklajeno: naj bo, naj loči).

1 Mz 1,7 DAL	Inu Bug je sturil to Tèrdnoft, inu je reslozhil vodé pod Tèrdnoftjo: od vod nad Tèrdnoftjo. Inu je taku bilu.
1 Mz 1,7 JAP	Inu Bóg je stvaril Firmament, inu je odlózhil vodé, katere so bile pod Firmamentam od tēh, katere so bile nad Firmamentam. Inu taku fe je sgodilu.
1 Mz 1,7 R1	Tedaj Bog tedaj stvari sturí firmament (fhir), in lozhi vodé pod firmamentam (fhíram) od vodá nad firmamentam (fhíram). In tako fe sgodí.
1 Mz 1,7 R2	In Bóg sttorí vterd, in lózhi vòdo pod vterdjo od vòde nad vterdjo. In takó fe sgodí.

1 Mz 1,7 R1 z glagolom »stvari« (v sedanjiku) sledi JAP (stvaril), ki ga nato prečrta (stvari) in nadomesti z Dalmatinovim »sturí« (različica R2 pa le popravi obliko – stori). Sprememba je upravičena, saj je »stvaril« uporabljen že v 1 Mz 1,1, kjer je v ozadju drug hebrejski glagol (בָּרָא, tukaj pa נִצַּח). V različici R1 sta Japelj-Kumerdejeva še »firmament« in »In takó fe sgodí« s spremenjenim slovničnim časom, Dalmatinove pa »vodé pod« in »vod(e) nad«. Različica R2 je Dalmatinovo besedilo, razen zadnjega dela (In takó fe sgodí – JAP) s spremenjenim slovničnim časom (Inu Bug je sturil – In Bóg stori; inu je reslozhil – in lózhi) in istimi (skrajšanimi) izrazi (Tèrdnoft – terd).

1 Mz 1,8 DAL	Inu Bug je imenoval to Tèrdnoft, Nebu. Inu je is vezhera inu jutra bil drugi dan.
1 Mz 1,8 JAP	Inu Bóg je Firmament imenuval Nebęsa: Inu is vezhęra inu jutra je poštal ta drugi dan.
1 Mz 1,8 R1	In Bog firmament (fhir) imenuje nebó: in bil je vezher in jutro: drugi dan.
1 Mz 1,8 R2	In Bóg vterd imenúje Nebó: in bil je vézher, in bilo je jútro: drúgi dán.

Prvi del 1 Mz 1,8 R1 (In Bog firmament /fhir/ imenuje nebó) je z izjemo zadnje besede, ki je iz DAL, identičen JAP, spremembe so pravopisne

(inu – in; Firmament – firmament), tudi glagol je enak, le v drugem glagolskem času (je imenuval – imenuje). Različica R2 »nebo« zapiše z veliko začetnico, kot Dalmatin, prav tako izraz »firmament (fhir)« nadomesti z izrazom, sorodnim Dalmatinovi »Tèrdnofti«. Opazimo lahko nedoslednost v odnosu do 1 Mz 1,1, kjer obe različici nebo pišeta z malo začetnico (Dalmatin pa z veliko). Drugi del 1 Mz 1,5 R1 (in bil je vezher in jutro: drugi dån), še posebej različica R2 (in bil je vézher, in bilo je jútro: drúgi dån), je izvirna prevodna rešitev, skladna z izvirnikom (gl. analizo 1 Mz 1,5).

1 Mz 1,9 DAL	Inu Bug je rekàl: Sberite fe Vodé pod Nebom, na fvoja mejfta, de fe bo fuhu vidilu. Inu je taku bilu.
1 Mz 1,9 JAP	Bóg pak je rekal: Naj fe sberó vodé, katere fo pod Nėbam, na en kraj vkupej, inu to fuhu fe pokashi. Inu takú fe je sgodilu.
1 Mz 1,9 R1	Bog pa je rekel: Naj fe sberějo vodé pod nébam na eno mefto, in fuho naj fe pokashe. In tako fe sgodí.
1 Mz 1,9 R2	In Bóg je rékel: Naj fe sbérajó vode pod nébam na eno méfto, in fuhu fe pokashi fe suhota. In takó fe sgodí.

Prvi del 1 Mz 1,9 R1 (Bog pa je rekel) je identičen JAP, spremembe so prapovpisno-slovnicihne (pak – pa; rekal – rekel). Beseda »pa«, ki jo ima samo JAP, je v različici R1 še prisotna, vendar kasneje pri popravkih prečrtana (verjetno z namenom zakritja JAP). Tudi nadaljevanje (Naj fe sberejo vode) je iz JAP, uporabljen je tudi isti glagol, le da Japelj-Kumerdej pišeta kratko obliko po protestantski tradiciji (DAL: sberite; JAP: sberó). Obe različici rokopisa nato izpustita besedno zvezo »katere fo« (JAP) in nadaljujeta »pod nébam« (DAL), pri čemer ne uporabita velike začetnice (drugače kot vrstico prej). Z izrazom »na eno mefto« se obe različici oddaljita od DAL (na fvoja mejfta) in JAP (na en kraj vkupej). Dalmatin ni natančen, saj neupravičeno uporablja množino (mejfta) in besedo »fvoja«, v izvirniku je namreč samostalnik »mesto, kraj« (מקום) v ednini, kar je posebej poudarjeno s števnikom »eno/en« (אֶחָד). Tudi JAP neupravičeno dodaja »vkupej«. V tem delu torej Zupan in Ravnikar popravljata prevodno tradicijo v skladu z izvirnikom. V nadaljevanju Dalmatin uporabi glagol »vidilu«, kar JAP spremeni v »pokashi«, čemu sledita R1 in R2. Še posebej je očitna odvisnost od JAP (inu to fuhu fe pokashi) v R2 (in ~~fuhu~~ fe pokashi fe suhota), kjer je iz popravkov

(ponovno) mogoče razbrati poskus zakritja odvisnosti od JAP. Tudi zadnji del R1 in R2 (In tako fe sgodí) je iz JAP (Inu takú fe je sgodilu), spremenjen je le slovnični čas.

1 Mz 1,10 DAL	Inu Bug je imenoval tu fuhu, Semlo: Inu je sbranje tēh vod imenoval, Morje. Inu Bug je vidil, de je bilu dobru.
1 Mz 1,10 JAP	Inu Bóg je to fuhu imenuval Semlo, inu Sbiralifhe tēh vodá je imenuval Morje. Inu Bóg je vidil, de je bilu dobru.
1 Mz 1,10 R1	fuho imenuje Bog Semlo, in sberalifhe vodá imenuje Morje. In Bog vidi, de je dobro.
1 Mz 1,10 R2	Suhòto Bóg imenúje Sèmlò, in sberálfhe vodá imenuje Mórje. In Bóg vidi, de je dobro.

Prvi del R1 (fuho imenuje Bog Semlo) in R2 (Suhòto Bóg imenúje Sèmlò) predstavlja odmik od JAP in DAL v smislu vrstnega reda besed. Različica R1 začne s samostalnikom »fuho«, ki ga povzame po JAP, medtem ko R2 začne z nekoliko drugačnim, a sorodnim izrazom »suhòta«. Obe različici na začetku izpuščata veznik »in«, kakor beremo v izvirniku (in pri JAP in DAL), in začneta s samostalnikom. Tudi zaključita se obe različici s samostalnikom »Semla«, med samostalnikoma imamo v prvi različici najprej glagol (imenuje), v drugi različici pa najprej osebek (Bog). Tak vrstni red smo že srečali v 1 Mz 1,5 B (fvetlòbo Bóg imenúje Dán – Suhòto Bóg imenúje Sèmlò) in je skladen v obeh primerih, ko Bog nekaj poimenuje. Zanimivo je, da je v obeh vrsticah v izvirniku dvakrat glagol »(po)imeno-vati«; 1 Mz 1,5 (1 ; קרא, קראַן Mz 1,10 (ראַ, קראַ), toda Zupan in Ravnikar se odločita, da ga dvakrat prevedeta samo v 1 Mz 1,10.

Drugi del R1 in R2 (in sberal/i/fhe vodá imenuje Mórje) je identičen JAP (inu Sbiralifhe tēh vodá je imenuval Morje), spremembe so pravopisno-slovnične narave (inu – in; Sbiralifhe – sberál(i)fhe; Morje – Morje, spremenjeni so naglasi), spremenjen je le slovnični čas. Zupan in Ravnikar besedo »tēh« (voda), ki jo JAP prevzame od DAL, v skladu z izvirnikom brišeta. Tudi zadnji del R1 in R2 (In Bog vidi, de je dobro) je iz JAP oz. DAL (Inu Bóg je vidil, de je bilu dobru), spremenjen je le slovnični čas.

1 Mz 1,11 DAL	Inu Bug je rekàl: Rodi Semla Travo inu Séle, kateru fè sallèva, inu rodovita Driveffa, de fiejdnje fad neffe po fvoji shlahti, inu ima v'febi fvoje lafntu fème na Semli. Inu je taku bilu.
1 Mz 1,11 JAP	Inu je rekal: Posheni semla selenu sèlifhe, kateru fème dèla, inu rodovitne drèvèfa, katere po fvoji fòrti fad pèrnefsó, inu imajo fvoje fème fame v' febi na semli. Inu takú fe je sgodilu.
1 Mz 1,11 R1	In (Bog) rezhe: Poshèni semla seléno sélfhe, ktiro fème sadelúje, in rodovitne dervéfa, ktire po fvojmu pleménu fad pènefejo, in imajo fvoje fème v' febi na semli. In tako fe sgodí.
1 Mz 1,11 R2	In Bóg je rékel: Poshène naj sèmla kálje, fème delajózhe sélifha, rodovítno drévje, de be fad nofíto po fvojimu pleménu, in ime fvoje fème v' febi (ima) po sèmlí. In tako fe sgodí.

Vrstica 1 Mz 1,11 iz R1 je z izjemo pravopisno-slovnicih sprememb (selenu – seléno; sèlifhe – sélfhe; drèvèfa – dervéfa itd.) in spremembe časa (rekal – rezhe; fe je sgodilu – fe sgodí) identična JAP. Beseda »Bog«, ki je ni v JAP, je nadpisana nad »In rezhe«, torej najverjetneje dodana kasneje. Besedo »dèla« zamenjata s »sadelúje«, »fòrto« pa s »pleméno«.

Tukaj se prvič pojavi »rezhe«, dotlej vedno »rekel« (1 Mz 1,3.6.9; tako še v 1 Mz 1,14.20.24). Beseda »rezhe« se pojavi še v 1 Mz 1,26.28.29, v 1 Mz 1,22 pa še »rekózh«. Vse to nakazuje nedoslednost oz. neuskklajenost prevajalcev rokopisa R1. Različica R2 še vedno kaže sledi JAP, vendar v manjši meri, saj so nekateri izrazi zamenjani z novimi, prav tako je prevajalec različice R2 uporabil deležnik na -č namesto odvisnika v JAP (sélfhe, ktiro fème sadelúje – kálje, fème delajózhe sélifha). Odvisnost od JAP je lepo vidna v naslednjem delu: »in imajo fvoje fème v' febi na semli«, rokopis R2 ima »in ~~ime~~ fvoje fème v' febi (ima) po sèmlí«.

Kratka analiza nekaj vrstic prvega poglavja Prve Mojzesove knjige obeh različic rokopisa ne more biti reprezentativna, lahko le nakaže obrise Zupanovega in Ravnikarjevega prevajanja. Z izsledki lahko vseeno s precejšnjo gotovostjo odgovorimo na vprašanje, ali sta razmišljala podobno kot njuni sodobniki in prirejala svetopisemsko besedilo že obstoječih prevodov ali sta iz izvornika prevajala na novo. Odgovor variira glede na to, katero različico prevoda imamo v mislih.

Rokopis R1 je močno odvisen od Japelj-Kumerdejevih prevodnih rešitev (v smislu besedišča in sintakse) in jih večinoma v celoti ali deloma povzema, mestoma tudi Dalmatinove. Najpogostejše spremembe v odnosu do JAP se kažejo kot pravopisno-slovnične izboljšave, ki odsevajo spremembe v hitro spreminjajočem se jeziku v času med obema prevodoma (pak – pa; inu – in; tàmmó – temo itd.) in pogosto, vendar ne povsem dosledno spremembo slovničnega časa iz preteklika v sedanjik (je odlózhil – odložhi; je imenuval – imenuje; fe je sgodilu – fe sgodí). Izbor glagolov skoraj v vseh primerih izvira iz besednjaka DAL in JAP, pri samostalnikih opazimo nekoliko več izvirnosti. Besedilo rokopisa R1 praviloma sledi JAP, če ta po mnenju prevajalcev ustreza izvirniku, kjer pa se ta odmi-ka od izvirnika, ponudi novo prevodno rešitev, skladnejšo z izvirnikom. Lep primer predstavlja prevodna rešitev »in bil je vézher, in bilo je jútro«, ki jo prevzamejo WLF in vsi nadaljnji prevodi vse do Jeruzalemske izdaje Svetega pisma. Toda to je prevod iz rokopisa R2, v R1 še beremo neizp-
ljeno in z izvirnikom še ne povsem usklajeno različico: »tako je bil vezher in jutro.« Toda o vseh spremembah v odnosu do JAP ne moremo trditi, da predstavljajo večjo skladnost z izvirnikom. Mestoma, npr. v 1 Mz 1,5, obe različici rokopisa na začetku opuščata veznik »in«, ki se nahaja v izvirniku (in tudi pri JAP in DAL). V 1 Mz 1,11 se prvič pojavi »(Bog) rezhe«, do takrat vedno »(Bog je) rekel« (1 Mz 1,3.6.9; tako še v 1 Mz 1,14.20.24). Beseda »rezhe« se pojavi še v 1 Mz 1,26.28.29. V vseh navedenih primerih je v izvirniku ista beseda. Vse to nakazuje nedoslednost oz. neuskklajenost prevajalcev rokopisa R1. Glede na vse opisano bi lahko sklenili, da sta Zupan in Ravnikar v primeru rokopisa R1 kot njuni sodobniki prirejela svetopisemsko besedilo že obstoječih prevodov.

Tudi rokopis R2 je odvisen od JAP, toda v manjši meri, zanj je značilna nekoliko večja natančnost novih prevajalskih rešitev v odnosu do izvirnika. Npr. v 1 Mz 1,2 opazimo, da je rokopis R1 pri prevodu izraza על-פְּנֵי, ki se pojavi dvakrat (pred breznom in pred vodo), še nedosleden in ima enkrat »verh (brezna)«, drugič pa »zhes (vode)«. Rokopis R2 to delno odpravi in poenoti na »po (verhu brezna/vodi). V 1 Mz 1,5 doda besedo »Bóg«, ki jo vsebuje izvirnik, nima pa je ne DAL ne JAP ne R1, toda hkrati pred »Nózh« ne doda besede »imenuje« (natančneje, je imenoval, קָרָא), kakor je v izvirniku. Zdi se tudi, da se rokopis R2 pogosteje zgleduje po Dalmatinu, npr. R2 različica v 1 Mz 1,8 »nebo« zapiše z veliko začetnico, kot Dalmatin, prav tako izraz »firmament (Ihir)« nadomesti z izrazom »vterd«, sorodnim

Dalmatinovi »Tèrdnofti«. Toda hkrati lahko opazimo nedoslednost v odnosu do 1 Mz 1,1, kjer obe različici rokopisa nebo pišeta z malo začetnico (Dalmatin pa z veliko).

7 Vpliv Kopitarjeve slovnice na Zupan-Ravnikarjev prevod Pentatevha

Kopitarjeva slovnica je s svojimi purističnimi načeli močno vplivala na prenovno slovenskega knjižnega jezika v prvi polovici 19. stoletja, še posebej na Matevža Ravnikarja in njegove *Zgodbe Svetega pisma*. Osnovo za slovenski knjižni jezik so Kopitarju predstavljala dela gorenjskih piscev 18. stoletja (Orožen 1996, 81), predvsem prevajalcev JAP. V slovnici je soočal tudi besedila slovenskih prevajalcev Svetega pisma. Trubarju je na primer očital nenaglaševanje besed, neupoštevanje palatalnih l' in n' ter rabo določnega člena, motili so ga tudi germanizmi v besedju, pri Dalmatinu pa mu ni uga-jalo, da je pisal ujemalne spolske končnice pri primerniku pridevnikov, npr. *eno vekšo luč – eno manšo luč, Ta stariša – ta mlajša* (Orel 2008, 123). Poleg tega se je spotaknil še ob osebne zaimke ob sedanjiških glagolskih oblikah (*Kadar pak ti moliš*), želelnik (*naj sture*), opisne oblike pridevniškega stopnjevanja (*Če so več ta folk tlačili*), nekatere predložno-sklonske zveze (od + rodilnik, k/h + dajalnik, skuzi + tožilnik, čez + tožilnik itd.), trpno izražanje, naklonske zveze (*imam + delati, hočem + sturiti, znam + priti, dal je pobiti*), prislov ob predponskih glagolih (*so vun iz cerkve stopili*), opisne oblike za dovršni prihodnjik (*bom napisal*), zgodovinski sedanjik za izražanje preteklosti (*on tedaj k meni pride in reče*), naslonske zaimenske (*ti mi ne boš odrekel prošnje*) in ponavljalne glagolske oblike (*dvigam*) (Orožen 1996, 85–86).

Tudi Ravnikar je v svoja dela vpeljeval slovensko predložno-sklonsko rabo, naslonske zaimenske oblike, odpravil nekatere nedoločniške zveze, določni in nedoločni člen, ohranil pa namerni, načinovni in časovni nedoločnik. Po drugi strani pa je v nasprotju s Kopitarjem začel uvajati prislovno deležje na -e/-aje (namesto -oč/-eč), prislovni deležnik preteklega časa na -Ъ/-v (prišed, videv) in sklonljive oblike preteklega pridevnika-deležnika na -ši/-vši za vse tri spole (Orožen 1996, 73; Orožen 2003, 127), na kar je gotovo vplivalo njegovo prebiranje slovanskih prevodov Svetega pisma, do katerih je imel dostop v Zoisovi knjižici, še posebej prekmurskega

Nouvega zakona Števana Küzmiča (Zois, MP 35, MP 44, MP 56), ki ga je Kopitar poslal Zoisovemu krogu že leta 1810 (Svoljšak in Vidmar 2019, 107).

Gotovo je, da sta obe verziji Ravnikar-Zupanovega prevoda nastali po izidu Kopitarjeve slovnice, vendar to ne pomeni, da sta v enaki meri upoštevali njena jezikovna načela. Prva verzija namreč še vsebuje (sicer redke) germanizme, ki se jih druga že zavestno izogiba, npr.: *poshegna*– *blagoslovla*, *Paradiſh* – *Eden*. Ravnikar je to svoje jezikovno načelo javno izrazil leta 1813 v predelavi Gollmayerjevega molitvenika *Sveta maša* (Orožen 2010, 216), še prej pa je izraz *blagor* uporabil še drugi član Zoisovega kroga Valentin Vodnik v svojem rokopisnem slovarju (Vodnik, 5. zvezek, f. 2v). Na navajanje sopomenk, npr. *firmament/fhir* – (*v*)*terd/fhir*, so seveda lahko vplivali tudi drugi člani prevajalske skupine. V Vodnikovem rokopisnem slovarju najdemo pod geslom *Firmament* naslednji slovenski ustreznici: *terdnava*, *nadzemlje*, s svinčnikom pa so bile kasneje dopisane še: *nebes*, *podnebj*, *nebeška tverd*, *tverdina* (Vodnik, 3. zvezek, f. 9r), kot jih najdemo v poznejših svetopisemskih prevodih. Izraza šir ta slovar ne vsebuje, pač pa so ga najverjetneje našli v Pohlinovem slovarju, ki navaja izraz *širjava* (*die Weite*, *Breite*), sicer znan tudi iz JAP.

Za oba prevoda je značilno, da se po Kopitarjevem nasvetu izogibata rabe določnega in nedoločnega člena (*ta*, *en*), ki je bil še pogost v DAL in JAP.

1 Mz 19,37-38 DAL	Inu ta ſtarifſha je eniga Synu rodila
1 Mz 19,37-38 JAP	Inu ta ſtarifſhi je eniga fynú rodila
1 Mz 19,37-38 R1	In ſtarifſhi je rodila ſinu
1 Mz 19,37-38 R2	ſtarſhi je ſinu rodila

JAP nima ujemalnih spolskih končnic pridevniške in samostalniške besede, kot je to razvidno pri DAL. V skladu s Kopitarjevo slovnico jih ne pišeta niti Ravnikar in Zupan.

1 Mz 1,29 DAL	vfa rodovita Drivéffa , inu Drivéffa, katera fe saffévajo
1 Mz 1,29 JAP	vfe drèveffa , katere imajo fême famę v' febi po fvoji fõrti
1 Mz 1,29 R1	Vfe selfha , ktirei feme sadelujejo
1 Mz 1,29 R2	Vfe feme delajozhe seli /.../ vfe rodovitno drevje , ki feme sadeluje

V drugi verziji rokopisa je že vidno upoštevanje dvojskih oblik (dve velki luči), kar je značilno za jezik Ravnikarja.

1 Mz 1,16 DAL	Inu Bug je fturil te dve velike Luzhi : Eno vekfho Luzh , de zhes Dan gofpoduje, inu eno manfho Luzh , de zhes Nuzh gofpoduje
1 Mz 1,16 JAP	Inu Bóg je fturil dve velike luzhi : tó vekfhi luzh , de bi zhes dan bilá: inu tó majnfhí luzh , de bi zhes nózh bilá
1 Mz 1,16 R1	Bog tedaj fturi naredi dve velike luzhi : vekfhi luzhi , de bi gofpod va ljuje zhes dan: in manjfhí luzh , de gofpoduje zhes nozh
1 Mz 1,16 R2	Bog naredi dve velikeki luzhi : vekfhi velikeji luzh dan gofpod o varit, in manjfhí luzh nozh gofpodarit

Namesto tožilniškega predloga »čez«, značilnega za pretekle slovenske prevode, druga verzija rokopisa rabi bolj izvorni mestniški predlog »po«. Izogiba se tudi že predložnega rodilnika (od + rodilnik), saj je na več mestih prečrtan, kot je svetoval Kopitar.

1 Mz 1,2 R1 1 Mz 7,2 R1	in Duh boshji je bil sproftert zhes vode Od vřih zhiřtih shival vsami po fedem in fedem
1 Mz 1,2 R2 1 Mz 7,2 R2	in Duh boshji je bil sproftert po vodi Od vřih zhiřtih shival vsami feboj po fedem in fedem

Odvečni prislovi ob glagolih so v skladu s Kopitarjevo slovnico v drugi verziji odstranjeni (vun, kviřko).

1 Mz 7,17 R1 1 Mz 8,6 R1	/.../ in vode rafejo, in barko od semle na kvilhko vsdignejo. /.../ in krokarja vun fpusti.
1 Mz 7,17 R2 1 Mz 8,6 R2	/.../ vode rafejo, barko snefo, in jo vsdignejo od tal. fpufti krokarja is nje /.../

Prav tako so odstranjeni odvečni osebni zaimki, kar je v skladu s Kopitarjevo slovnico.

1 Mz 8,16 R1	Pojdi vun is barke ti, in tvoja shena
1 Mz 8,16 R2	Idi is barke in s teboj tvoja shena

Za drugo verzijo prevoda je ponekod značilna pretirana raba nedovršnih glagolskih oblik:

1 Mz 8,3 R1	In vode se vernejo is verh zemle
1 Mz 8,3 R2	In vode se vrazhujejo isnač-semle

Železni naklon (požene naj, naj da) je po drugi strani pogostejši v drugi verziji. V primerjavi s prvo verzijo ga prevajalec rabi namesto velelnega (prinesi, poženi) ali pogojnega naklona (bi ga obdeloval).

1 Mz 1,11 R1 1 Mz 1,24 R1 1 Mz 2,15 R1	Posheni semla seleno selfhe Pernefi semla shival /.../ in ga v' Paradifh vefelja dene, de bi ga obdelval , in varval.
1 Mz 1,11 R2 1 Mz 1,24 R2 1 Mz 2,15 R2	Poshene naj semla kalje Naj da semla shival /.../ in ga dene v' Edenski vert, de naj ga obdeluje in varuje.

Za drugo verzijo rokopisa je značilno bolj ekonomično izražanje, ki se uresničuje s skladijskimi strnjevalci, od katerih so nekateri že bili znani iz JAP (deležja na -č, nedoločnik) (Jesenšek 1991, 194), spet drugi zgolj iz prekmurskega prostora (deležja na -ši). Razvidna je raba kratkega nedoločnika (dan gospodarit), ki je zamenjal odvisni stavek iz tradicije.

1 Mz 1,16 DAL	Eno vekfho Luzh, de zhes Dan gospoduje , inu eno manfho Luzh, de zhes Nuzh gospoduje
1 Mz 1,16 JAP	tó vėkfhi luzh, de bi zhes dan bilá : inu tó majnfhi luzh, de bi zhes nózh bilá
1 Mz 1,16 R1	vekfhi luzhi, de gospoduje zhes dan , in manjfihi luzh, de gospoduje zhes nozh
1 Mz 1,16 R2	velikeji luzh dan gospodarit , in manjfihi luzh nozh gospodarit

Ravnikar je že v predelavi Gollmayerjevega molitvenika iz leta 1813 spregovoril o deležjih na -ši: »Tudi ima slavenska beseda lepo lastnost, de se da grozno skrajšati.« (Gollmayr 1813, predgovor) Tako je tudi za drugo verzijo Pentatevha poleg izražanja z deležniki na -č (seme delajoče zeli) značilna raba deležij na -ši (rodivši), ki nadomestijo odvisnike.

1 Mz 1,11 DAL 1 Mz 5,4 DAL	Rodi Semla Travo inu Séle, kateru fě salfěva
1 Mz 1,11 JAP 1 Mz 5,4 JAP	Poshene semla selenu selifhe, kateru fěme dęla Inu po tem, kadar je Adam řetha rodil, fo Adamovi dnęvi prihli na ofem ftu lejť,
1 Mz 1,11 R1 1 Mz 5,4 R1	Poshene semla seleno selfhe, ktiro feme sadeluje In po tem, k je Seta rodil, je Adam shivel ofemfto let
1 Mz 1,11 R2 1 Mz 5,4 R2	Poshene naj semla kalje, feme delajozhe seli In rodivfi Seta, je Adam fhe shivel ofemfto let

Za drugo verzijo je značilna tudi raba kratkih glagolskih oblik na -o/-e, ki so bile značilne za jezik Primoža Trubarja.

1 Mz 6,1-2 DAL	Kadar fo fe pak bily sazhele Ludje mnoshiti na Semli, inu fo fi bily Hzhere rodili , fo Boshji Otroci vidili téh Zhlovéku Hzhere, de fo lépe bilé, inu fo fi Shene vseli is mej vféh, katere fo fi isvolili .
1 Mz 6,1-2 JAP	Kadar fo fe pak sazhele ludje gmerati na semli, inu fo hzhëre rodili . Šo Boshji fýnovi vidili zhlovefhke hzhëre, de fo léjpe, inu fo fi vséli sa shenë is vféh të, katere fo fi sbrali .
1 Mz 6,1-2 R1	Kadar so se pa sazhele ludje mnoshiti na semli, in fo hzhëre rodili , vidio finovi boshji zhlovefhke hzhëre, de fo lepe, in fi vsamejo sa shene, ktire fo fi smed vfih sbrali .
1 Mz 6,1-2 R2	Kadar fo fe jeli mnoshiti ludje po semli, in fe jim hzere rodé , vidio boshji otrozi hzhëre zhlovefhke, de fo lepe, in fi jih jemlejo sa shene smed njih, ktire fi sberó .

Naslonske zaimenske oblike so se uporabljale že od JAP (jih), vendar je dvojsinske oblike pisala le druga Ravnikar-Zupanova verzija (jima), ki je pogosteje rabila tudi edninske oblike (mu, ga, jo).

1 Mz 1,28 DAL 1 Mz 2,7 DAL	inu Bug je nje shegnal, inu je k' nym rekàl je dàhnil njemu v'njegou Nus ta shivi Duh
1 Mz 1,28 JAP 1 Mz 2,7 JAP	Inu Bóg jih je poshegnal, inu je rekàl je dàhnil v' njegov obras šapo tiga shivlenja
1 Mz 1,28 R1 1 Mz 2,7 R1	In Bog jih poshegna in jim rezhe dihnil v' njegov obras šapo shivlenja
1 Mz 1,28 R2 1 Mz 2,7 R2	In Bog jih blagoslovla, in jima rezhe vdihnil mu v' obras shivo duhfo

K pogostejši rabi naslonskih zaimenskih oblik *ga/jo* je pripomogla tudi raba oziralnega zaimka *ki* (ki se po Kopitarju uporablja med preprostimi ljudmi) namesto dotedanjega *katerega/ktirga*, kar je razvidno iz Ravnikar-Zupanovega rokopisa.

1 Mz 2,2 DAL 1 Mz 2,8 DAL 1 Mz 5,29 DAL	Inu taku je Bug na sedmi dan dopèrneffel fvoja della, katera je sturil, inu je pozhival na sedmi dan od vfeh fvojh dél, katera je on sturil. /.../ inu je v'njega poftavil Zhlovéka, kateriga je bil sturil. /.../ na Semli, katero je GOSPVD preklel.
1 Mz 2,2 JAP 1 Mz 2,8 JAP 1 Mz 5,29 JAP	Inu Bóg je dokonzhal na sedmi dan fvoje delu, kateru je sturil: inu je pozhival ta sedmi dan od vfiga fvojga dela, kateru je sturil. /.../ kamèr je on tiga zhlovéka poftavil, kateriga je sdelal. /.../ na semli, katero je Gospód preklel.
1 Mz 2,2 R1 1 Mz 2,8 R1 1 Mz 5,29 R1	In Bog dokonzha sedmi dan fvoje delo, ktirga je delal: in pozhiva sedmi dan od vfiga fvojga dela, ktirga je sturil. /.../ kamer je zhloveka djal, ki ga je sdelal. /.../ na semli, ktiro je Bog preklel.
1 Mz 2,2 R2 1 Mz 2,8 R2 1 Mz 5,29 R2	In Bog je dokonzhal sedmi dan fvoje delo, ki ga je sturil: in pozhival je sedmi dan od vfiga fvojga dela, ki ga je naredil. /.../ kamor dene zhloveka, ki ga je ispodobil. /.../ na semli, ki je jo Bog preklel.

V nasprotju s preteklo slovensko prevajalsko tradicijo, ki je sledila DAL, je za Zupan-Ravnikarjev prevod (še posebej R1) značilna raba dovršnega sedanjika za izražanje preteklosti, t. i. zgodovinskega sedanjika, ki ga je Kopitar odkril v Trubarjevih prevodih.

1 Mz 2,2 DAL	Inu taku je Bug na sedmi dan dopèrneffel fvoja della, katera je sturil
1 Mz 2,2 JAP	Inu Bóg je dokonzhal na sedmi dan fvoje delu, kateru je sturil
1 Mz 2,2 R1	In Bog dokonzha sedmi dan fvoje delo, kritga je delal
1 Mz 2,2 R2	In Bog je dokonzhal sedmi dan fvoje delo, ki ga je storil

Zaključek

V prvem delu članka smo z razgrnitvijo odnosa Katoliške cerkve do (prevajanja) Svetega pisma v prvi polovici 19. stoletja ter z osvetlitvijo delovanja državne in cerkvene cenzure Ravnikar-Zupanov prevod umestili v širše družbeno-kulturne razmere. Novemu prevodu brez opomb in razlag,

ki ni temeljil na Vulgati, te niso bile naklonjene. Cerkev je namreč v prvi polovici 19. stoletja kot reakcijo na delovanje t. i. svetopisemskih družb predvidela, da morajo biti prevodi v narodne jezike pripravljene po latinski Vulgati, uradnem katoliškem Svetem pismu, ti pa morajo biti opremljeni z vsebinskimi opombami in razlagami, odobrenimi s strani Cerkve (s prevodom uvodov in opomb iz nemškega prevoda Svetega pisma, ki ga je pripravil Joseph Franz Allioli, potrdila pa sta ga papeža Pij VII. in Gregor XVI). Zaradi odstopanja od navedenih standardov je nasprotovanja doživljal že prvi slovenski katoliški prevod Svetega pisma, Japelj-Kumerdejev, ki je sicer temeljil na Vulgati, a je bil brez vsebinskih opomb.

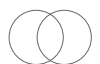
Sklepiti smemo, da je iz istih razlogov ostal v rokopisu in nedokončan novi prevod celotnega Svetega pisma, vključno s končanim prevodom Peteroknjižja, v obeh različicah rokopisov, saj zajema golo svetopisemsko besedilo brez uvodov in razlagalnih opomb, temeljil pa naj bi na izvirnem besedilu, za katero še ni bilo kritičnih izdaj. Glede na predstavljena dejstva lahko sicer sklepamo, da v času dokončanja prevoda Peteroknjižja, konec leta 1812, ne cerkvena ne civilna oblast tiska ni ovirala. Ker je Kopitar predlog prevajalcev, da se Peteroknjižje natisne, zavrnil in vztrajal, da izdajo celotno Sveto pismo, je bil izid potisnjen v čas, ki je bil novemu prevodu ponovno nenaklonjen. Leta 1818 je referent za cerkvene in šolske zadeve za obdobje devetih letih postal protijanzenistični Jurij Mayr, leta 1824 pa nastopi s službo škof Wolf s povsem drugačnimi stališči do (novega) prevoda Svetega pisma v narodni jezik. Škof Wolf v predgovoru k prvemu zvezku »svojega« Svetega pisma, Pentatevha, niti z besedo ne omeni Ravnikarjevega in Zupanovega prevajalskega dela oz. prevajalske skupine. Ugibanja nekaterih strokovnjakov, da so Ravnikar-Zupanov prevod Pentatevha uporabili prevajalci Wolfovega Svetega pisma, razblini v istem predgovoru škof sam z navedbo, da so prevajalci uporabili Javornikov prevod, njegove navedbe pa so podprte s pisno dokumentacijo, izmenjano med Wolfom in Slomškom. Škof Wolf niti z Javornikovimi prevodi ni bil povsem zadovoljen in jih je avtorju vrnil v popraviljanje, ker sicer bogate in obširne spremljajoče opombe niso sledile Alliolijevemu številčenju in ker niso bile dobeseden prevod Alliolijevnega besedila. Tudi škof Slomšek, ki si je skoraj sočasno prizadeval za nov prevod Svetega pisma, na koncu pa pobudo prepustil Wolfu, ne poseže po že izgotovljenem Ravnikar-Zupanovem prevodu, temveč se obrne na Javornika, ki je v skladu z omenjenimi standardi v slovenščino na novo prevajal Sveto pismo.

Opisani odnos brezbržnosti oz. ignorance do Ravnikar-Zupanovega prevajalskega dela brez dvoma ni posledica nevednosti in postavlja odnos do (prevajanja) Svetega pisma v kontekst spopadov med različnimi pojmovanji pomena Svetega pisma ter posledično različnega odnosa do prevajanja v Katoliški cerkvi, v tem primeru med janzeniste, ki so zagovarjali načela blizu protestantskim svetopisemskim družbam, tj. prevode brez razlagalnih opomb, in nasprotnike, ki so izhajali z uradnega stališča Cerkve. Tovrsten prevod v začetku 19. stoletja znotraj Cerkve (na Slovenskem) ni mogel najti svojega mesta. Temu je verjetno botrovalo še dejstvo, da je bil prevod izgotovljen ravno v času propada Ilirskih provinc, ko je Kranjska ponovno postala del Avstrijskega cesarstva s strogim cenzurnim sistemom. Za teološka dela so bili zadolženi lokalni škofi, v tem primeru škof Kavčič. Ali je Ravnikar cenzurnemu uradu predložil rokopis Pentatevha, ni izpričano, mnenja o škofovi (ne)naklonjenosti pa so deljena. Če sodimo stanje rokopisa, v mislih imamo delovno različico prevoda z mnogimi popravki, prečrtanimi besedami ipd., ki še ne predstavlja čistopisa, ter namig, da je bil rokopis Pentatevha vezan skupaj z Novo zavezo šele po Ravnikarjevi smrti, se zdi verjetno, da Ravnikar rokopisa – glede na omenjen Kopitarjev nasvet ter kasnejše mnenje Cerkve in oblasti ter delovno stanje rokopisa – preprosto (še) ni izročil v cenzuro.

V drugem delu članka smo z ovrednotenjem korespondence med člani Zoisovega kroga, ki so sodelovali pri nastanku prevoda, naslovili vprašnji avtorstva in letnice nastanka prevoda. V nasprotju z dosedanjo prakso, ki prevod obravnava kot Ravnikarjev, smo pokazali, da je pravilneje govoriti o Ravnikar-Zupanovem prevodu Pentatevha. Iz pisem med Kopitarjem, Zupanom in Zoisom sledi, da Ravnikar Pentatevha ni v celoti prevedel sam. Na začetku prevajanja je Zupan veljal kot glavni prevajalec in imel glavno vlogo, ta pa se je postopoma zaradi različnih (nepojasnjenih) okoliščin zmanjšala, vse dokler ni vodilne vloge prevzel Ravnikar – Kopitar njegovo vodstvo izrecno omenja vsaj avgusta 1812. Iz pisem sledi še podatek, da sta bili oktobra 1811 prevedeni Prva in Druga Mojzesova knjiga, gotovo še s sodelovanjem Zupana, februarja 1812 so prevajalci že načrtovali tisk, kar je preprečil Kopitar. Po navedbah Kopitarja je bil celoten prevod Pentatevha končan novembra 1812.

V tretjem delu članka z analizo nekaj vrstic prvega poglavja Prve Mojzesove knjige obeh različic rokopisa pokažemo, da je rokopis R1 močno odvisen

od Japelj-Kumerdejevih prevodnih rešitev in jih večinoma v celoti ali deloma povzema, mestoma tudi Dalmatinove. V primeru rokopisa R1 lahko sklenemo, da prevajalca nista prevajala povsem na novo, temveč sta, podobno kot njuni sodobniki, prirejala svetopisemsko besedilo že obstoječih prevodov. Podobne sklepe, a v manjši meri in v večji odvisnosti od DAL, lahko zapišemo za rokopis R2.

Jezikovna analiza Prve Mojzesove knjige je pokazala, da je avtor R2 nedvomno Ravnikar, medtem ko avtorstva R1 ne moremo nedvoumno potrditi. R2 tudi v večji meri upošteva slovnična pravila iz Kopitarjeve slovnice. V primerjavi z Japljevim prevodom, ki ga Zoisov krog ni sprejemal zaradi germanizmov, je v obeh besedilih viden napredek, npr. popolna odstranitev določnega in nedoločnega člena ter raba naslonskih zaimenskih oblik. Avtorja R2 izdajajo predvsem črtanje predložnega rodilnika, ekonomično izražanje z deležji na -ši, vpeljava kratkih glagolskih oblik na -o/-e in raba dvojine.

Reference

- Bouchard, François.** 2023. Predhodna cenzura v Ilirskih provincah: Marmontova uprava. V: Marijan Dovič, ur. *Slovenski literati in cesarska cenzura v dolgem 19. stoletju*, 103–116. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Breznik, Anton.** 1928. Japljev prevod sv. pisma. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 7/1–4: 77–106.
- Gollmayr, Jurij.** 1813. *Sveta masha ino kershansko premishlovanje is Svetiga pisma sa vsak dan mesza, tudi druge lepe molitve*. Ljubljana: natisnil Janes Retzer.
- Gruden, Janez.** 1916a. Janzenizem v našem kulturnem življenju. *Čas: znanstvena revija Leonove družbe* 10/4: 177–194.
- . 1916b. K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma. *Carniola* 7: 93–104.
- Jagić, Vatroslav, ur.** 1885. *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar: 1808–1828*. Berlin: Weidmann.
- Jesenšek, Marko.** 1991. Deležniško-deležijski skladi v Küzmičevem in Japljevem prevodu Nove zaveze. *Slavistična revija* 39/2: 183–198.
- Kidrič, France.** 1928. Dvoje Čopovih pisem Kopitarju, rokopisna ocena Čbelice IV. iz 1834. in drugo. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 7/1–4: 173–194.
- . 1930. *Dobrowský in slovenski preporod njegove dobe*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- . 1939. *Zoisova korespondenca*. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.
- . 1978. *Izbrani spisi*. Zv. 2. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- . 2013a. Debevec, Janez (1758–1821). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. [Http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi170491/#slovenski-biografski-leksikon](http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi170491/#slovenski-biografski-leksikon) (pridobljeno 3. 8. 2023). Izvirna objava v *Slovenski biografski leksikon*, zv. 1 (Ljubljana: Zadrudna gospodarska banka, 1925).
- . 2013b. Gollmayer, Jurij (1755–1822). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. [Http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi207174/#slovenski-biografski-leksikon](http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi207174/#slovenski-biografski-leksikon) (pridobljeno 13. 8. 2023). Izvirna objava v *Slovenski biografski leksikon*, zv. 2 (Ljubljana: Zadrudna gospodarska banka, 1926).
- . 2013c. Mayr, Jurij (1768–1840). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. [Http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi355107/#slovenski-biografski-leksikon](http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi355107/#slovenski-biografski-leksikon) (pridobljeno 13. 8. 2023). Izvirna objava v *Slovenski biografski leksikon*, zv. 5 (Ljubljana: Zadrudna gospodarska banka, 1933).
- Kos, Janko.** 1971. Iz ozadja Prešernove Nove pisarije: razmerje do Ravnikarja. *Slavistična revija* 19/2: 125–141.
- Kos, Janko, in Jože Toporišič.** 2013. Vodnik, Valentin (1758–1819). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. [Http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi797061/#slovenski-biografski-leksikon](http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi797061/#slovenski-biografski-leksikon) (pridobljeno 13. 8. 2023). Izvirna objava v *Slovenski biografski leksikon*, zv. 14 (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1986).
- Krašovec, Jože.** 2013. *Prevajanje med teorijo in prakso*. Ljubljana: Založba ZRC.

- Marn, Josip.** 1890. Tržaško-koprski škof Matej Ravnikar, slavni pisatelj in pedagog slovenski. *Knjižnica Družbe sv. Cirila in Metoda* 5: 1–31.
- Meier, Uto J.** 1991. *Christoph von Schmid: Katechese zwischen Aufklärung und Biedermeier*. St. Ottilien: EOS.
- Molè, Rudolf.** 1910. Doneski k življenjepisu dr. Jakoba Zupana. *Carniola* 1/2: 101–113.
- Olechowski, Thomas.** 2004. *Die Entwicklung des Preßrechts in Österreich bis 1918*. Dunaj: Manzsche Verlag und Universitätsbuchandlung.
- Orel, Irena.** 2008. Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark (1808) Jerneja Kopitarja in Primož Trubar. V: *Zbornik referatov za štirinajsti mednarodni slavistični kongres*, 115–132. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Orožen, Martina.** 1996. *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- . 2003. *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Maribor: Slavistično društvo.
- . 2010. *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika: Od sistema k besedilu*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Ožinger, Anton.** 1994. Odnosi med Wolfom in Slomškem. V: *Wolfov simpozij v Rimu*, 167–217. Celje: Mohorjeva družba.
- Papeška biblična komisija.** 2000 (1993). *Interpretacija Svetega pisma v Cerkvi* (Cerkveni dokumenti 87). Ljubljana: Družina.
- Pastar, Andrej.** 2015. Primerjava cenzurnih sistemov v prvi polovici 19. stoletja v celinski Evropi. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 86/2–3: 34–62.
- Peklaj, Marijan.** 1994. Delo in zasluge škofa Wolfa za slovensko Sveto pismo. V: *Wolfov simpozij v Rimu*, 139–146. Celje: Mohorjeva družba.
- Pivec-Stelè, Melita.** 2013. Zelli, Rafael (1772–1817). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi863062/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno 13. 8. 2023). Izvirna objava v *Slovenski biografski leksikon*, zv. 15 (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1991).
- Skralovnik, Samo.** 2019. Jakob Aleksič – znanilec pomladi biblične znanosti. *Edinost in dialog* 74/1: 29–56. <https://doi.org/10.34291/edinost/74/skralovnik>.
- Smolik, Marijan.** 1991. Zupan, Jurij (1752–1822). V: *Slovenski biografski leksikon*. Zv. 15. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Snoj, Andrej.** 1956–1957. Ob stoletnici Wolfove izdaje Svetega pisma. *Zbornik Teološke fakultete* 6–7: 1–18.
- Suhadolnik, Stane.** 1991. Zupan, Jakob (1785–1852). V: *Slovenski biografski leksikon*. Zv. 15. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Sveto pismo stare in nove zaveze z razlaganjem poleg nemškiga, od apostoljskiga sedeža poterjeniga sv. pisma, ki ga je iz Vulgate ponemčil in razložil dr. Jožef Franc Allioti.** 1856–1859. Ljubljana: Jožef Blaznik.
- Svoljšak, Sonja, in Luka Vidmar.** 2019. *Knjižnica barona Žige Zoisa: Središče razsvetljenske kulture na Slovenskem*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Šumrada, Janez.** 2004. *Nastajanje Napoleonove Kranjske: Korespondenca François-Marie Farguesa, francoskega intendanta za Kranjsko in Gorenjsko, 1809–1810 [Avènement de la Carniole Napoléonienne: Correspondance de François-Marie Fargues, intendant français de Carniole et Haute-Carniole, 1809–1810]*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

- Večko, Terezija Snežna.** 2011. Jurij Japelj, prevajalec Svetega pisma. V: *Japljev zbornik: Zbornik prispevkov s Simpozija o Juriju Japlju (Kamnik, 3.–4. decembra 2009)*, 227–249. Kamnik: Občina Kamnik; Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vidmar, Luka.** 2010. *Zoisova literarna republika: Vloga pisma v narodnih prerodih Slovencev in Slovanov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- . 2022. Knjižnice na Slovenskem v zgodnjem novem veku. *Jezik in slovstvo* 67/1–2: 253–281. <https://doi.org/10.4312/jis.67.1-2.253-281>.
- . 2023. Zois in cenzura. V: Marijan Dovič, ur. *Slovenski literati in cesarska cenzura v dolgem 19. stoletju*, 63–80. Ljubljana: Založba ZRC.
- Vodnik, Valentin.** 1806/1817. *Slovenski Besednjak/Slovenisches Wörterbuch*. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-2A-1G5ITD> (pridobljeno 13. 8. 2023).
- Vogrič, Ivan.** 2007. Ravnikarjev na pol pozabljeni rokopis prevoda Nove zaveze. *Arhivi* 30/1: 19–28.
- Zois, Žiga.** 2007. *Korespondenca Žige Zoisa*. Izd. 1.2. Uredil Luka Vidmar. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. <http://nl.ijs.si/e-zrc/zois/> (pridobljeno 13. 8. 2023).
- Žejn, Andrejka.** 2021. *Izhodišča slovenske pripovedne proze. Dvestoletna tradicija slovenske pripovedne proze: od sredine 17. do sredine 19. stoletja*. Elektronska izdaja. Ljubljana: Založba ZRC. <http://ispp.zrc-sazu.si> (pridobljeno 13. 8. 2023).

